

นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

คำปรารภ

สารบัญ

นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก	๑
ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา	๒
ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์	
๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่	๘
๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย	๘
๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ	๑๓
๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต	๑๕
๒. ทำทียของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์	๒๑
๑) มีศรัทธา	๒๑
๒) พิจารณาเหตุผล	๒๕
๓) มั่นใจตนไม่อ่อนวอน	๒๗
๔) ไม่งอนง้อผลตอบแทน	๒๙
ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว	๓๗
ตอบคำถาม	๓๒
บทเสริม: ผลกรรมในชาติหน้า	๕๐
เชิงอรรถ	

นรก-สวรรค์

ในพระไตรปิฎก*

ท่านอาจารย์ได้ตั้งหัวข้อเรื่องไว้ให้อาตมาก่อน กล่าวคือขอให้พูดเรื่อง นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก นรก-สวรรค์นี้เป็นเรื่องใหญ่ และเป็นเรื่องยากอยู่แล้ว ท่านยังจำกัดขอบเขตด้วยว่าให้พูดในพระไตรปิฎก

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหา มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจในตอนเริ่มแรกกันนิดหน่อย คือทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวผู้พูด และเรื่องที่จะพูดในแง่ของพระพุทธศาสนาว่ามีความสำคัญแค่ไหนเพียงไร อันเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันเบื้องต้น

ต้องออกตัวเสียก่อน คือ สำหรับอาตมาถือว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ และเป็นเรื่องใหญ่มาก แต่กระนั้นอาตมาเองขณะนี้ ยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร ยังไม่ได้เอาใจจริงเอาใจจะไร่นักในเรื่องนี้ ก็กำลังค้นคว้าเรื่องพระพุทธศาสนาอยู่ แต่ตอนนี้ยังไม่ได้มาเน้นเรื่องนี้ คิดว่าเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆ ว่ากันทีละขั้นละตอน

* บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระพิเรนทร์ (ในการพิมพ์ครั้งล่าสุด พ.ย. ๒๕๔๕ ได้จัดปรับรูปแบบ เช่น ซอยย่อหน้า จัดระบบหัวข้อย่อ ชัดเกลามาษาให้อ่านง่ายขึ้น)

ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา

เริ่มแรกมาดูว่า ในแง่พุทธศาสนา นรก-สวรรค์มีความสำคัญแค่ไหน

ศาสนาทุกศาสนามีเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนถามกันมาตลอดว่ามีจริงไหม เป็นอย่างไร

ในประเพณีของเรา ก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ในวรรณคดีก็ตาม ศิลปกรรมก็ตาม ก็มีเรื่องนรก-สวรรค์ไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น ภาพฝาผนังตามปูชนียสถานต่างๆ มีเรื่องเหล่านี้มากมาย

แต่เราควรมาดูในแง่หลักการก่อนว่า เรื่องนรก-สวรรค์ กับพระพุทธรศาสนา มีความสัมพันธ์กันแค่ไหนเพียงใด

ได้บอกแล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ถ้าเทียบกับศาสนาต่างๆ ไปแล้ว มาดูในแง่พระพุทธรศาสนา ความสำคัญของนรก-สวรรค์ลดลงไป

ทำไมจึงว่าอย่างนั้น คือ ในศาสนาเป็นอันมาก นรก-สวรรค์เป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางชีวิตของมนุษย์

บางศาสนาบอกว่ามีนรกนิรันดร สวรรค์นิรันดร เช่นว่า เราอยู่ในโลกมีชีวิตครั้งนี้ ทำความดีความชั่ว เมื่อตายไป วิญญาณจะไปรอจนถึงวันสิ้นโลก แล้วก็มีการตัดสิน ผู้ที่ควรได้รับรางวัลก็จะได้ไปอยู่สวรรค์นิรันดรตลอดไป ส่วนผู้ที่ควรได้รับโทษก็จะถูกตัดสินให้ตกนรกนิรันดร

ในแง่นี้ นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นจุดสุดท้าย เป็นจุดหมาย

ที่นี้มามองดูในพระพุทธศาสนา เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสำคัญของนรก-สวรรค์จะด้อยลงไป

เอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะเป็นสิ่งที่เราต้องการ *สวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา* แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า มีสิ่งที่สูงกว่านั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์ คือนิพพาน เมื่อสวรรค์ไม่ใช่จุดหมาย ความสำคัญของมันก็ด้อยลงไป

เมื่อเราปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้แท้จริง ให้ตรงตามหลักการ เราก็บอกว่าไม่ใช่เพื่อจะไปสวรรค์ แต่เพื่อนิพพาน สวรรค์กลายเป็นเรื่องชั้นตอนที่อยู่ในระหว่าง หรือเป็นเรื่องข้างๆ ความสำคัญของสิ่งที่อยู่ข้างๆ หรืออยู่ในระหว่าง ย่อมจะลดน้อยลงไป น้อยกว่าสิ่งที่เป็นจุดหมายสุดท้าย นี่เป็นเรื่องธรรมดา

ประการต่อไป นรก-สวรรค์ตามที่เราเห็น หรือพูดถึงกันอยู่ เป็นเรื่องที่ได้รับหรือไปประสบหลังจากตายแล้ว ศาสนาอื่นๆ ทั่วไปว่าอย่างนี้ เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ ดังนั้น จุดหมายสูงสุดของศาสนาเหล่านั้น จึงเป็นเรื่องของชีวิตข้างหน้า

แต่ *จุดหมายของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่บรรลุได้ในชาตินี้* นิพพานสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ตั้งแต่ยังเป็นๆ อยู่

นี่เป็นแง่ที่สอง ที่ทำให้ความสำคัญของนรก-สวรรค์น้อยลงไป เราอาจบรรลุจุดหมายสูงสุดได้ในชาตินี้แล้ว เราก็ไม่ต้องพูดเรื่องหลังจากตายแล้ว เรื่องนรก-สวรรค์ก็ไม่ต้องมาเกี่ยวข้อง

ต่อไปข้อที่สาม ในพระพุทธศาสนา *นรก-สวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ* คือการเวียนว่ายตายเกิด

สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้นหมุนลง

ตถนรกแล้ว ต่อไป ถ้าเรามีกรรมดี ก็กลับไปขึ้นสวรรค์ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิดเป็นพระพรหมด้วยกรรมดีบำเพ็ญมานุสุมานัตติ ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้ว กลับไปตถนรก เพราะมีกรรมชั่วในหนหลังก็ได้ หมุนเวียนไปมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ นรก-สวรรค์จึงเป็นเพียงส่วนที่หมุนเวียนอยู่ในระหว่าง แล้วก็ไปของชั่วคราว เพราะฉะนั้น ความสำคัญก็ลดลง เพราะเรามีโอกาสที่จะแก้ไขตัวได้มาก พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นขั้นตอนของความก้าวหน้าในวิถีของการพัฒนาสูงขึ้นไป

นี่เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจในเบื้องต้น เพื่อจะได้เห็นฐานะของนรก-สวรรค์ในพระพุทธศาสนา

ในแง่นี้ ถ้าเราเปรียบเทียบกับศาสนาที่ถือเรื่องนรก-สวรรค์เป็นนิรันดร เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์จะประสบ ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้เลย ก็จะมี ความแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นอย่างนี้แล้ว ก็พูดถึงเนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ได้โดยตลอด

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์

เอาละ ทีนี้มาพูดถึงเรื่องนรก-สวรรค์ เข้าสู่เนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งมีแง่ที่ต้องแยกอีก ๒ อย่าง

แง่ทีหนึ่ง คือ ความมีอยู่จริงหรือไม่ นรก-สวรรค์มีจริงไหม

แง่ทีสอง คือ ทำที่ของชาวพุทธ หรือทำที่ของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ต้องพูดทั้งสองแง่ จะพูดแง่เดียวไม่พอ เพราะมันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สำหรับพุทธศาสนานี้ ขอบพูดไว้ก่อนว่า เรื่องท่าทีต่อนรก-สวรรค์เป็นสิ่งสำคัญมาก เราจะต้องวางท่าทีให้ถูกต้อง

พูดเกริ่นไว้หน่อยว่า เรื่องนรก-สวรรค์จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ สำหรับคนสามัญ

ที่ว่าพิสูจน์ไม่ได้นี้ หมายถึงทั้งในแง่ลบและแง่บวก คือจะพิสูจน์ว่ามี ก็ยังเอามาแสดงให้เห็นไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มี ก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่าไม่มีให้มันเด็ดขาด พูดไม่ได้ทั้งสองอย่าง

บางคนบอกว่า เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ว่ามี มันก็ไม่มี อย่างนั้นก็ไม่ได้ถูก ในเมื่อตัวเองไม่มีความสามารถที่จะพิสูจน์

ในการพิสูจน์นั้น ต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน สิ่งที่จะรู้ด้วยการเห็น ก็ต้องเอามาให้ดูด้วยตา สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยการได้ยิน ก็ต้องพิสูจน์ด้วยการเอามาทำให้ฟังได้ด้วยหู ฯลฯ

เป็นอันว่า ต้องพิสูจน์ให้ตรงตามอายตนะ จะพิสูจน์ว่าเสียงมีหรือไม่มี พิสูจน์ด้วยตาได้ไหม ก็ไม่ได้ พิสูจน์ว่ารสมีไหม จะพิสูจน์ด้วยหูก็ได้ ไม่ได้เรื่อง มันต้องตรงอายตนะกัน

ทีนี้ นรก-สวรรค์พิสูจน์ด้วยอะไร พิสูจน์ด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ลิ่น ภายไม่ได้ มันต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตที่ใจนั่นเอง

ดูหลักง่ายๆ ไม่ต้องพูดลึกซึ้ง เราถือว่าจิตเป็นแกนของชีวิตเป็นตัวทำหน้าที่เกิด จะพิสูจน์เรื่องนรก-สวรรค์ว่าตายแล้วไปเกิดหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ด้วยจิต คือ *ลองตายดู*

ที่นี่ พอบอกว่าจะพิสูจน์ด้วยตาย ก็ไม่มีใครยอม เพราะต้องพิสูจน์ด้วยตนเอง จะให้คนอื่นพิสูจน์ไม่ได้

เราบอกว่าคนหนึ่งตายแล้ว เขาไปเกิดที่ไหน เราไม่รู้ ตัวเขาเป็นผู้พิสูจน์ เราเป็นแต่ผู้ไปดู เหมือนเขาลืมรส แล้วเราดูเขาลืมรส เราจะไปรู้ได้อย่างไรว่าเขารู้รสจริงหรือเปล่า และรสนั้นเป็นอย่างไร เราไม่ได้ลิ้มรส ก็ได้แต่ดูเท่านั้นเอง

เรื่องของชีวิตนี้ก็ต้องพิสูจน์ด้วยตัวจิต เมื่อจะพิสูจน์ด้วยการที่ต้องตาย เราก็ทำไม่ได้ ไม่มีใครกล้าทำ เกิดเป็นปัญหาติดอยู่ตรงนี้ที่พิสูจน์ไม่ได้ นี่เป็นเรื่องเกร็ดแทรกเข้ามา เราจะต้องพูดกันต่อไปอีก

รวมความในตอนนี้อ่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องพิสูจน์ไม่ได้ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ว่ามีหรือไม่มี

สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ออกมาให้เห็นชัดไม่ได้แบบนี้ ทางพุทธศาสนามีหลักให้ปฏิบัติ คือถือการวางทำที่เป็นสำคัญ

เรื่องบางอย่าง ถ้าขอให้พิสูจน์เสร็จ มนุษย์เลยไม่ต้องทำอะไร ได้แต่รอแบบพวกนักปรัชญา

พวกนักปรัชญาจะเอาให้รู้ความจริงเสียก่อน เช่น รู้ความจริงเกี่ยวกับโลกว่า โลกนี้เป็นอย่างไรแน่ มันเกิดเมื่อไร มันจะไปอย่างไร พวกนักปรัชญาจะเถียงกัน ใช้สมองใช้สติปัญญาในการโต้เถียง เมื่อเถียงตอบเรื่องโลกและชีวิตไม่ได้ เช่น ด้วยวิธีอภิปรัชญา แกกัต้องเถียงกันต่อไป นี่ก็เถียงกันมาห้าพันปีแล้วโดยประมาณ

ทีนี้ ถ้าแกจะต้องเถียงกันจนกว่าจะรู้คำตอบ แล้วจึงจะปฏิบัติได้ เพราะแกอาจจะบอกว่า เรายังไม่รู้ความจริงว่ามันเป็นอย่างไร เราจะไปปฏิบัติกับมันอย่างไร แกจะต้องรอให้รู้ความจริงอันนั้นแล้วจึงจะวางหลักปฏิบัติ แกตายไปแล้วก็ครั้งต่อก็ครั้ง จนกระทั่งลูกหลานเหลนของแกเองก็ตายไป โดยที่ยังทำอะไรไม่ได้ และยังไม่ได้ทำอะไร

พระพุทธศาสนาบอกว่า สำหรับเรื่องอย่างนี้ คือสำหรับเรื่องที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ มันสำคัญที่ปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ

เรามีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ โดยให้ถือการปฏิบัติที่ไม่ผิด

อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า การวางท่าที่เป็นสำคัญ นรก-สวรรค์ก็อยู่ในประเภทนี้ การวางท่าที่หรือการที่จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร เป็นเรื่องสำคัญกว่า

เป็นอันว่า มีเรื่องที่ต้องพูดสองแง่ คือ แย่งว่ามีจริงไหม กับจะวางท่าที่ต่อมันอย่างไร และเน้นแง่การวางท่าที่ หรือการปฏิบัติทีนี้ มาพูดถึงหัวข้อสองอย่างนั้น เอาแง่ที่หนึ่งก่อน

๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่?

แง่ที่หนึ่งคือ มีจริงไหมในแง่ของพระพุทธศาสนา และก็จะพูดจำกัดตามที่อาจารย์ได้กำหนดไว้ว่าเฉพาะในพระไตรปิฎก ขอแบ่งว่า พระพุทธศาสนาพูดเรื่องนี้ไว้เป็น ๓ ระดับ

๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย

ระดับที่หนึ่ง คือเรื่องนรก-สวรรค์ที่เราพูดกันทั่วๆ ไปว่า หลังจากชาตินี้ ตายแล้วไปรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดี ก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่ว ก็ไปเกิดในนรก เรื่องนรก-สวรรค์แบบนี้ เรียกว่าระดับที่หนึ่ง พระพุทธศาสนาว่าอย่างไร

สำหรับระดับนี้ ถ้าถือตามตัวอักษร พระไตรปิฎกกล่าวไว้มากมาย เมื่อพูดกันตามตัวอักษรก็ต้องบอกว่ามี มีอย่างไร นรก-สวรรค์ หลังจากตายนี้ มักจะมีในขั้นน้อยถึงเท่านั้น ไม่ค่อยมีคำบรรยาย

ในพระไตรปิฎก เรื่องนี้หาได้ทั่วไป ในคำสรุปท้ายที่แสดงผลของการประพฤติดีประพฤติชั่ว คือ

ในแง่สวรรค์บอกว่า เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ลงดับดับชีพไปแล้ว จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้ฝ่ายดี

ส่วนในฝ่ายร้ายก็กล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็จะเข้าถึงอบาย พุคติ วินิบาต นรก

สำนวนในบาลี มีอย่างนี้มากมายเหลือเกิน

สำนวนความนี้ ไม่ได้บรรยายว่าสวรรค์เป็นอย่างไร นรกเป็นอย่างไร ได้แต่สรุป และโดยมากมาห้อยท้ายกับคำแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว ซึ่งจะเริ่มด้วยผลที่จะได้รับในชาตินี้ก่อนว่า ผู้มีศีลประพฤติดีแล้ว จะได้ผลอย่างนั้นๆ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า แล้วสุดท้าย หลังจากแตกกายทำลายขันธ์แล้ว จะไปสู่สุคติ

ดังเช่นว่า เจริญเมตตา มีอานิสงส์อย่างนี้ คือ หลับเป็นสุข ฝันดี... บอกผลดีในปัจจุบันเสร็จแล้ว จึงห้อยท้ายว่า ตายแล้วไปสวรรค์ ไปพรหมโลก นี่เป็นเพียงการเอ่ยถึงผลของการทำดี ทำชั่ว

นอกจากนั้น เราต้องสังเกตด้วยว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องนรก-สวรรค์นั้น พระองค์ตรัสในข้อความแวดล้อมอย่างไร มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร เราจะสังเกตได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลในปัจจุบันมากมายก่อน แล้วอันนี้ไปห้อยท้ายไว้

เมื่อทราบอย่างนี้แล้ว จะได้จัดฐานะของนรก-สวรรค์ได้ถูกต้อง นี่บอกไว้ให้เป็นข้อสังเกต

เป็นอันว่า เราจะพบคำบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่บ่อยๆ ว่า เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ หลังจากได้รับผลกรรมดีกรรมชั่วในปัจจุบันนี้แล้ว ตรัสบ่อยๆ โดยไม่มีคำบรรยาย

ข้อความในพระไตรปิฎกส่วนที่มีคำบรรยายว่านรก-สวรรค์เป็นอย่างไร มีน้อยแห่งเหลือเกิน

แห่งที่นับว่ามีคำบรรยายมากหน่อย กล่าวถึงการลงโทษในนรก เริ่มจากว่าตายไปแล้วเจอยมบาล

พญายมถามว่า ตอนมีชีวิตอยู่เคยเห็น**เทวทูต**ไหม? เทวทูตที่หนึ่งเป็นอย่างไร? ... เขาตอบไม่ได้

ยมบาลต้องชี้แจงว่า *เทวทูตที่หนึ่ง* คือเด็กเกิดใหม่ *ที่สอง* คือคนแก่ *ที่สาม* คือคนเจ็บ *ที่สี่* คือคนถูกลงโทษทัณฑ์อาญา *ที่ห้า* คือคนตาย

ยมบาลอธิบายให้ฟังแล้วก็ชักต่อว่า ท่านเคยเห็นไหม เคยเห็นแล้ว เคยได้ความคิดอะไรบ้างไหม มีความสนใจบ้างไหม ใน การที่จะต้องคิดเร่งทำความดี ท่านเคยรู้สึกบ้างไหม ไม่เคยเลย ถ้าอย่างนั้นก็เป็นเรื่องของตัวเองทำกรรมไม่ดี ก็ต้องได้รับโทษ มีการลงอาญา เรียกว่ากรรมกรรม ซึ่งเป็นวิธีลงโทษประการต่างๆ ในนรก

เรื่องนี้มีมาใน *พาลบัณฑิตสูตร* และ*เทวทูตสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ ถ้าต้องการค้น ก็บอกข้อบอกหน้าไปด้วย คือ เล่ม ๑๔ ข้อ ๔๖๗ หน้า ๓๑๑ และเล่ม ๑๔ ข้อ ๕๐๔ หน้า ๓๓๔ (สำหรับพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ก็ไปค้นดูตามข้อ หน้าไม่ตรงกัน เพราะนี่เป็นหน้าบาลี) โดยมากพูดถึงนรก ไม่ค่อยพูดถึงสวรรค์

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่างๆ เช่น ชั้นจาตุมหาราช หรือชั้นโลกบาล ๔ ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี แต่ละชั้นมีอายุอยู่ยาวนานเท่าไร อย่างนี้มิใช่ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๑๐ หน้า ๒๗๓ และไปมีซ้ำในเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๓๑-๑๓๕ หน้า ๒๕๓-๒๖๙ และยังมีอายุมนุษย์ ถึงรูปพรหม แสดงไว้ในฝ่ายอภิธรรม พระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ ข้อ ๑๑๐๖-๑๑๐๗ หน้า ๕๖๘-๕๗๒

บางแห่งแสดงเรื่องราวว่า ในวัน ๘ คำ ทำวมหาราช ๔ คือ ทำวจตุโลกบาล ส่งอำมาตย์มาตรวจดูโลก ว่ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติชอบหรือเปล่า ถ้าเป็นวัน ๑๔ คำ ไอรสมาเที่ยวดู

ถึงวัน ๑๕ ค่ำ ก็เสด็จมาเที่ยวตรวจดูเอง แล้วกลับไปแจ้งต่อที่ประชุมเทวดาในสุธรรมสภา สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานว่า เด็วนี้มีมนุษย์โดยมากประพฤติดี หรือประพฤติชั่ว

ถ้ามนุษย์ประพฤติดี เทวดาก็จะดีใจ ว่าต่อไปสวรรค์จะมีคนมาเกิดเยอะ ถ้าหากมนุษย์ประพฤติชั่วมาก เทวดาก็จะเสียใจว่าต่อไปฝ่ายเทวโลกจะมีแต่เสื่อมลง อะไรทำนองนี้

เรื่องอย่างนี้ก็มิในเล่ม ๒๐ เหมือนกัน ข้อ ๔๗๖ หน้า ๑๘๐ เป็นการกล่าวแทรกอยู่บางแห่ง มิได้สู้มาก

นอกจากนี้ก็มีกระเส็นกระสาย เล็กๆ น้อยๆ ซึ่บนรก ๑๐ ชุม ก็มีในพระไตรปิฎกด้วย คือในเล่ม ๒๔ อังคุตตรนิกาย ทสก-นิบาต ข้อ ๘๙ หน้า ๑๘๕ และนรก ๘ มีในคาถาชาดก เล่ม ๒๔ ข้อ ๙๒ หน้า ๓๙

อันนี้ก็พื้นฐานให้อรรถกถานำมาชี้แจงอธิบายเรื่องนรกต่างๆ แจกแจงให้เห็นเรื่องราวพิสดารยิ่งขึ้น แต่ในที่นี้จะไม่พูดถึง

คัมภีร์กลุ่มชาดก ในขุททกนิกาย เป็นแหล่งที่จะหาเรื่องราวคำบรรยายเกี่ยวกับสภาพในนรกและสวรรค์ได้มากกว่าที่อื่น เหมนิราชชาดก ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๔ ข้อ ๕๒๕-๕๙๙ หน้า ๑๙๘-๒๒๓ เป็นเรื่องการไปทัศนาวจรนรกและสวรรค์โดยตรงทีเดียว

(ในมมเทวสูตร ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๔๕๘-๔๖๐ หน้า ๔๒๑-๔๒๔ ก็มีเรื่องที่พระเจ้าอนิมิ หรือนิมิราช กษัตริย์ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แห่งมิลินนคร ได้รับเชิญจากพระอินทร์ไปพบกับเหล่าเทวดาที่สุธรรมเทวสภา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์)

คัมภีร์เบตวัตถุ ที่ว่าด้วยเรื่องของเปรต แม้จะต่างภพกับนรก แต่ก็อยู่ในประเภทอบายเหมือนกัน

ถ้ารับเข้ามาพิจารณาด้วย ก็จะได้คัมภีร์เบตวัตถุ และวิมานวัตถุ เข้ามารวมในกลุ่มนี้ด้วย และจะพบเรื่องราวมากมายทีเดียว ได้แก่ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ ข้อ ๑-๑๓๖ หน้า ๑-๒๕๙

แม้ในพระไตรปิฎกจะได้พูดถึงนรก-สวรรค์แบบนี้ เราก็อย่าเอาไปวุ่นกับการเขียนภาพและคำบรรยายในวรรณคดีให้มากนัก เพราะวรรณคดีบอกจินตนาการเข้าไป ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของกวี แม้จะบรรยายอารมณ์มนุษย์ ก็ต้องบรรยายให้เห็นภาพ เมื่อจะบรรยายนรก-สวรรค์ ก็ต้องพูดให้เห็นจริงเห็นจัง หรือจะมาเขียนเป็นภาพประกอบ จะให้คนธรรมดาเกิดความสนใจ ก็ต้องนำเสนอในรูปแบบที่ทำให้เกิดความเข้าใจง่าย เทียบเคียงหรือประยุกต์เข้ากับสิ่งที่คนรู้เห็นกันในยุคคนนั้นถึงนั้น

เพราะฉะนั้น เราจะเอาวรรณคดีรุ่นหลังๆ หรือภาพตามฝาผนังเป็นมาตรฐานไม่ได้ เพราะนี่เป็นรูปของการทำให้ง่ายแล้ว จะว่าตามันที่เดียวไม่ได้

ก็เป็นอันว่า ในแง่ที่หนึ่ง สำหรับคำถามว่า นรก-สวรรค์หลังจากตายในพระไตรปิฎกมีไหม? เมื่อถือตามตัวอักษร ก็เป็นอันว่ามีดังที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนที่ว่าอาจมีบางท่านแสดงความเห็นว่า เรื่องนี้สัมพันธ์กับความเชื่อที่มีดั้งเดิม เช่นว่าพระพุทธรูปเจ้าอาจจะตรัสไปตามที่คนเชื่อกันอยู่ นั่นก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป นอกจากนี้ใครจะตีความอย่างไรต่อไป อาตมาไม่เกี่ยว

๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ໃใจ

ต่อไประดับที่สองเลย เพื่อย่นเวลา นรก-สวรรค์ในระดับที่สอง ก็คือที่เราพูดกันว่า "สวรรค์นอก นรกในใจ" เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้

นรก-สวรรค์แม้ในชาติหน้า ก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิต ใจ จิตของเรามีคุณภาพหรือคุณสมบัติอยู่ในระดับไหน ถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรก ก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา

ที่พูดมานั้นคือ เมื่อว่าโดยหลักทั่วไป ในชีวิตประจำวัน ซึ่งดำเนินไปในเวลายาวนานหลายๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่แค่ไหน เวลาตาย โดยทั่วไป ถ้าไม่ใช่กรณียกเว้น มันก็อยู่ในระดับนั้นแหละ

ส่วนในกรณียกเว้น ถ้าเวลาตายนึกถึงอารมณ์ที่ดี เช่นทำกรรมชั่วมามาก แต่เวลาตายนึกถึงสิ่งที่ดี ก็ไปเกิดดีได้ ถ้าหากเวลาอยู่ ทำกรรมดี แต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไป ก็ไปเกิดในที่ต่ำ

เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับระดับจิตอย่างนี้ ก็หมายความว่าเราพร้อมจะไปนรกหรือสวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คนที่จะไปนรก ก็คือคนที่จิตใจอยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ ส่วนคนที่จะไปสวรรค์ ก็คือคนที่มีจิตใจในระดับสวรรค์อยู่แล้ว

ตกลงว่า เรื่องนรก-สวรรค์นี้มีตั้งแต่เดิยวนี้อยู่แล้ว ปัจจุบันนี้เองมันสื่อข้างหน้า เพราะฉะนั้น ถ้าจะคาดการณ์เรื่องข้างหน้า เราไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงสวรรค์ที่ไกลด้วยซ้ำ เอาปัจจุบันนี้เป็น

เกณฑ์ เพราะคนเราสร้างสมกรรมด้วยชีวิตที่เป็นอยู่ สร้างระดับจิตของตนไว้ สังสมระดับจิต ซึ่งทำให้พร้อมอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น เรื่องสวรรค์ในนรกในใจ ก็ย่อมมีได้ตามหลักนี้ คือระดับจิตของเรานั้นเอง ที่มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์

ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรก ก็เป็นนรก และไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ ก็เป็นสวรรค์ และไปสวรรค์

ที่นี่ เราทำกรรมดีหรือกรรมชั่วไว้ เรารู้ เรามีความรู้สึกเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดี-กรรมชั่วที่ทำไว้ ถ้าทำกรรมชั่วไว้ เราารู้สึกเดือดร้อนใจ ทางพระท่านใช้คำว่า “วิปฏิสาร” ความวิปฏิสารนี้แหละ เป็นสภาพจิตที่เป็นทุกข์ ซึ่งนับเป็นนรก

ในนิวรรณ์ ๕ ก็มีข้อหนึ่งว่า “กุกกุงจะ” อันได้แก่ความไม่สบายใจ กังวลใจ รำคาญใจ ไม่สบาย เดือดร้อนใจว่า สิ่งที่ดีเราไม่ได้ทำ สิ่งที่ได้ทำ ก็ชั่ว ไม่ดี

ในทางตรงข้าม ถ้าทำกรรมดี ก็เกิดปราโมทย์ มีปีติ มีความอบอุ่นใจ อิ่มเอิบ ร่าเริง บันเทิง เบิกบานใจ ปลื้มใจ เปรมใจ มีความสุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์

อย่างนี้ก็เป็นเรื่องสวรรค์ในนรกในใจ

ถ้าพูดถึงเรื่องวิปฏิสาร และเรื่องปีติปราโมทย์ ในการทำชั่ว และทำดีอย่างนี้ ก็มีในพระไตรปิฎกมากมายเช่นเดียวกัน ไม่จำเป็นจะต้องอ้างขึ้นมาเลย

เป็นอันว่านรก-สวรรค์แห่งนี้ เป็นเรื่องระดับจิต ซึ่งมีอยู่แล้ว ตั้งแต่ปัจจุบัน

๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต

ที่นี้ไปสู่ระดับที่สาม จะพูดในแง่หลักวิชาการก่อน เรื่อง วิจารณ์ไว้ทีหลัง คือการที่เราปรุงแต่งสร้างนรก-สวรรค์ของเราเอง ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน

ท่านกล่าวว่า คนที่ยังไม่รู้อริยสัจ ๔ ยังไม่แทงตลอดสัจธรรม ไม่เข้าใจในหลักการแห่งสัจจะของอริยชน ก็ยังปรุงแต่งสร้าง สวรรค์-นรกกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยอายตนะของเรานั้นแหละ คือ ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรา

ข้อนี้ก็คล้ายๆ กับข้อที่ ๒ แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนขึ้นไป เท่านั้นเอง คือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับสภาพ และระดับจิตใจ

เมื่อยังเป็นปุถุชน จิตของเราก็ปรุงแต่งอยู่เสมอ เมื่อมีความรู้สึกด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราก็ปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป คือปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี-ความชั่ว มีกุศล-อกุศลในใจของเราเอง

การปรุงแต่งอย่างนี้ เป็นเรื่องของปฏิภเวศที่รับเข้ามา เช่น เมื่อเราได้เห็นสิ่งที่สวยงาม เราชอบใจ เราก็มีความสุข ได้เห็นสิ่งที่เราไม่ชอบ เราขัดใจ ก็เกิดทุกข์ หรือว่า เราได้รับประทานอาหาร ได้กินขนม ลิ้นได้รับรสที่อร่อย เราก็มีความสุข ถ้าหากเราได้รับรสที่ขม ไม่อร่อย เราก็มีความทุกข์ อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา

ที่นี้บางทีเราปรุงแต่งจากข้างในออกไป คือไม่ใช่สิ่งภายนอกฝ่ายเดียวที่ปรุงแต่ง แต่เราปรุงแต่งขึ้นเอง เช่น ใจคอเราไม่ดี เราเกิดความโกรธ เกิดอารมณ์ค้าง เลยเห็นอะไรขัดใจไปหมด

ทั้งที่คนหรือของนั้นไม่ได้ทำอะไรเรา ไม่ได้มาเบียดเบียน ไม่ได้มุ่งมาที่เราเลยด้วยซ้ำ คนโน้นเดินมาตีๆ ไม่ได้ทำกิริยากระทบกระทั่งเรา แต่เรามองเห็นเป็นว่าเขาล้อเรา หรือสำคัญว่าเขามีใจคิดไม่ดีต่อเราต่างๆ นานา เพราะใจของเราเองปรุงแต่งอาศัยพื้นจิตของเราไม่ดีอยู่แล้ว มีอกุศลขึ้นมาในใจ ใจเราไม่ดี มองอะไรกระทบตัว ชัดใจไปหมด ชุมนมัว มีทุกข์เรื่อย ๆ ตลอดวัน

แต่ถ้าเราใจดี บางทีไปประสบอะไรที่ดีใจขึ้นมา วันนั้นเลยยิ้มได้ทั้งวัน เห็นอะไรดีไปหมด อย่างนี้เรียกว่าการปรุงแต่งสวรรค์-นรกของเรา เพราะว่านรก-สวรรค์อย่างนี้เป็นเรื่องทันตาทันใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องรอชาติหน้า อยู่ที่การสร้างจิตใจของเรา

ถ้าจิตใจของเรามีภูมิธรรมดี สร้างกุศลไว้มาก ทำจิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข รู้จักมองในแง่ดี ก็รับอารมณ์ที่เป็นสุขไว้ได้มาก

แต่ถ้าเราสร้างพื้นภูมิจิตสะสมไว้ในทางที่ทำให้จิตมีกิเลส มาก มีกิเลสต่างๆ ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบ่อยๆ เราก็จะสร้างนรกของเราเรื่อยไป ไม่ว่าจะไปเห็นอะไร ก็รู้สึกไม่ดี ไปไหนใจก็ไม่สบาย มีแต่ความทุกข์มากมาย

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ยังไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรก-สวรรค์ชาติหน้า เพราะปัจจุบันที่เป็นอยู่ กลายเป็นเรื่องที่เราควรจะเอาใจใส่ มากกว่า และเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา นรก-สวรรค์ข้างหน้ายังไกล

แม้ข้างหน้าที่ยังไกลนั้น มองง่าย ๆ ว่า เมื่อในปัจจุบันเรามีแต่ความเร่าร้อน ชุมนมัวเป็นทุกข์อยู่เสมอ ก็น่ากลัวว่าเราจะไปไม่ดี

ฉะนั้น ท่านจึงให้เอาใจใส่ในรก-สวรรค์ที่มีอยู่ตลอดเวลา ที่เราปรุงแต่งอยู่เรื่อยๆ และสอนให้เรายกระดับจิตใจขึ้นไป คือ

ขั้นต้น ถ้าเราสะสมพื้นจิตใจไว้ในทางไม่ดี มักมีกิเลส โสภะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้รับอารมณ์โดยปรุงแต่งสร้างนรกขึ้นมาเรื่อย

ถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางดี มีเมตตา มีใจกว้างเผื่อแผ่ สร้างปัญญาไว้มาก ใจเราดี มีความโล่งโปร่งสบาย เราก็สร้างสวรรค์ได้ และมีสวรรค์อยู่เสมอ แม้ว่าสภาพแวดล้อมอาจไม่ดีเท่าที่ควร แต่เราทำจิตของเราได้ ใจเราสบาย ก็สามารทำสภาพที่จะนำไปนรก ให้กลายเป็นสวรรค์ไปได้

ในขั้นสูงขึ้นไปอีก เรามีปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิตดี ทำให้วางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้อง ในกรณีอย่างนี้ ก็ถึงขั้นพ้นเลยเรื่องนรก-สวรรค์ไปแล้ว คือมีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา มีความสุขทันตาในปัจจุบัน

นี่ไม่ต้องพูดถึงข้างหน้า ซึ่งเนื่องไปจากปัจจุบันนี้ ก็จะต้องไปได้ด้วย

ปัจจุบันนี้แหละเป็นสิ่งที่แน่นอน เราได้รับผลอยู่ในขณะนี้แล้ว และเป็นเครื่องส่อส่องถึงข้างหน้าต่อไปด้วย เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนา จึงถือเรื่องปัจจุบันนี้เป็นสำคัญ เพราะ

๑. เราได้รับผลทันที เราได้รับผลเห็นอยู่ชัดๆ แน่นนอน
๒. ข้างหน้าก็เป็นผลสืบไปจากปัจจุบันนี้เอง เอาปัจจุบันนี้ไปทำนายข้างหน้าได้

เพราะฉะนั้น ปัจจุบันจึงสำคัญกว่าทั้งสองประการ ถึงมองข้างหน้า ก็ต้องมองที่ปัจจุบันออกไปเป็นสำคัญ

เรื่องนรก-สวรรค์ในแง่ของการปรุงแต่งในชีวิตประจำวัน และตลอดเวลา หรือนรก-สวรรค์ที่เราปรุงแต่งขึ้นมาเรื่อยๆ นี้ ก็มีมาในพระไตรปิฎก

นี่ก็คือนรกที่เกิดพร้อมกับการได้เห็น ได้ยิน ได้รับรู้ทางอายตนะต่างๆ กล่าวคือการทำอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้รับรู้แต่สิ่งที่ไม่ดี ไม่น่าพอใจ เรียกว่า “ฉผัสสายตนิคนรก” ถ้าในทางตรงข้าม ก็เป็น “ฉผัสสายตนิกสวรรค์” แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายนรกหรือสวรรค์

อันนี้มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๘ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๕๘

อีกแห่งหนึ่งคล้ายๆ กัน เฉพาะเรื่องนรกคือ “มหาปริพาหนนรก” มาในเล่ม ๑๙ ข้อ ๑๗๓๑ หน้า ๕๖๒ ท่านว่า นรกที่ว่านั้น ไม่หนักหนาเท่านรกที่ประสมอยู่ในปัจจุบัน ที่คนผู้มีอวิชชาไม่รู้หรือยั้งแล้วปรุงแต่งทุกซั่มขึ้นมาแผดเผาตัวเอง

นี่คือนรก-สวรรค์ระดับที่ ๓ ซึ่งพุทธศาสนาเน้นมาก คำว่า “ฉผัสสายตนะ” แปลว่า อายตนะที่รับรู้ทั้ง ๖ หมายความว่า นรกหรือสวรรค์เกิดที่อายตนะรับรู้ทั้ง ๖ นั่นเอง

สาระของนรก-สวรรค์คืออะไร มันก็เป็นเรื่องของ การรับอารมณ์ที่น่าปรารถนา และไม่น่าปรารถนา เท่านั้นเอง

เราไปสวรรค์ ว่าตามทีพุดไว้ในวรรณคดี ก็ได้สิ่งที่รับรู้ คือ อารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เห็นสิ่งที่สวยงาม ได้ยินเสียงดนตรีทิพย์ ไพเราะเสนาะโสต ทางจมูกได้กลิ่นหอมหวล และลิ้นได้

รับรสที่อร่อย กายสัมผัสสิ่งนุ่มนวล ใจปลาบปลื้มเพลิดเพลिन ก็
เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

คนไปนรก ก็ได้รับความทรมาน ได้เห็น ได้ยินแต่สิ่งที่ไม่ดี
จนกระทั่งร่างกายถูกบีบคั้นต่างๆ ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

ที่จริงในปัจจุบัน เราก็ได้รับรู้ทางอายตนะเหล่านี้อยู่แล้ว ไม่
ว่านรก-สวรรค์ข้างหน้า หรือนรก-สวรรค์เวลานี้ มันก็อยู่ที่อายตนะ
รับรู้นี่เอง ถ้าเอาสาระแล้ว มันไม่ได้ไปไหนเลย อยู่แค่นี้

ตกลงว่า ตามหลักการนี้ เราจะต้องรู้จักนรก-สวรรค์ทั้ง ๓
ระดับ และแก่นแท้ของนรก-สวรรค์ ก็อยู่ที่ระดับสามดวงนี่

นรก-สวรรค์ ระดับที่ ๑ หลังจากตาย ไกลตัว ยังไม่ได้รับ
ปัจจุบันเรายังไม่รู้สัก แล้วมันก็นิ่งไปจากปัจจุบันด้วย ต้องสร้าง
ในปัจจุบัน

ต่อมาใน **ระดับที่ ๒** สวรรค์ในอก นรกในใจ ก็อยู่ที่ชีวิตที่
สร้างภูมิระดับจิตในปัจจุบัน แต่ยังเป็นเรื่องที่มีเป็นครั้งคราว
เพราะเอาเฉพาะที่เป็นเรื่องใหญ่

พอมานะ **ระดับที่ ๓** ก็ละเอียดลออ เป็นไปอยู่ประจำตลอด
ทุกเวลาที่รับอารมณ์

ขณะนี้ ถ้าเราสร้างความรู้สึกที่ดี ก็ทำให้เกิดสวรรค์ได้เดียว
นี่ สมมติว่าใจไม่สบาย เอ ฟังเรื่องนี้ไม่น่าสนใจ ชักรำคาญ เห็น
อะไรไม่ดีไปหมด ชักกลุ่ม แต่ถ้าทำใจให้ดีขึ้นมาว่า เอ นี่เป็นเรื่อง
สำคัญ ถึงจะยากหน่อย ก็ควรพยายามเอาใจใส่ให้ดี สร้างฉันทะ
ให้หายกลัว ทำอารมณ์ดี ให้ใจสบายขึ้นมา หรือแค่ทำใจสู้ คิดจะฝึก
ตน ก็มองอะไรชักจะดีขึ้นไปหมด สวรรค์เริ่มมาแล้ว

สวรรค์ที่มีในปัจจุบันนี้ แม้จะละเอียดอ่อนจนเราอาจจะนึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่อย่าลืมว่า การสร้างนรก-สวรรค์ใหญ่ๆ ก็มาจากสร้างเล็กๆ น้อยๆ นี่เอง คือ จากอารมณ์ที่ละเมียดละไมตลอดเวลา ซึ่งละเอียดอ่อน

คนเราสร้างบุคลิกลักษณะ สะสมนิสัยใจคอจากอะไร ก็จากความคิดและพฤติกรรมทุกขณะจิต จากการดำรงชีวิตประจำวัน ที่ดำเนินไปที่ละเล็กละน้อย ถ้าพยายามสร้างจิตใจของเราให้ดี ทำอารมณ์ให้ดี ค่อยเป็นค่อยไป ทำใจต่อสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้อง บุคลิกก็ดีขึ้น จิตใจก็สบายขึ้น อะไรๆ ก็ดีขึ้น นี่เป็นการสร้างสมระยะยาว เก็บเล็กผสมน้อย

ก็เหมือนในทางวัตถุ เราต้องรู้จักเก็บออม ทางด้านจิตใจก็ต้องมีการสะสมนิสัย นี่ก็เป็นเรื่องที่ทำนให้เรามองในระดับที่สาม ซึ่งจะไปเป็นเหตุของสวรรค์-นรกอันใหญ่ต่อไปข้างหน้า และเป็นเรื่องที่เราต้องประสบตลอดเวลา ควรให้ความสำคัญกับมัน

อันนี้ อย่าไปคิดว่าเป็นเรื่องเล็กเรื่องน้อย ถ้าเราทำได้ เราก็ได้รับผลในปัจจุบันนี้เลย เราจะไม่ต้องทรมานเพราะนรก เราจะมีจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดผ่องใสสบาย และพบสวรรค์อยู่เรื่อยๆ

เอาละ นี่เป็นเรื่องของนรก-สวรรค์ในแง่ของความมีอยู่ ซึ่งแยกเป็น ๓ ระดับ

๒. ทำที่ของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ที่นี้พูดถึงการวางทำที่ ซึ่งเป็นหัวข้อที่สอง การวางทำที่เป็นหัวข้อที่บอกแล้วว่าสำคัญ

การวางทำที่สำคัญกว่าความมีจริงหรือไม่? ตอบได้ว่า สำคัญกว่าแง่ที่พูดถึงนรก-สวรรค์หลังตาย แต่มันจะไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนรก-สวรรค์ระดับที่สาม เพราะการวางทำที่ว่าเราจะปฏิบัติอย่างไร จะสอดคล้องกับสิ่งที่ปฏิบัติได้ ซึ่งอยู่ในระดับที่สาม หรือรองลงไป ก็ระดับที่สอง

๑) มีศรัทธา

ขอย้อนหลังหน่อย เมื่อพูดถึงทำที่ ก็ต้องย้อนมาตั้งแต่ระดับที่หนึ่ง คือนรก-สวรรค์หลังจากตายแล้ว ที่เป็นแหล่งเป็นโลกเป็นภพ ซึ่งเราจะไปรับผลกรรม หรือพูดตามแบบศาสนาที่มีเทพเจ้าสูงสุดว่า จะไปรับโทษ รับรางวัล

นรก-สวรรค์ระดับนี้ ได้บอกแล้วว่า เป็นเรื่องที่เราคณสามัญไม่อาจพิสูจน์ได้ ไม่ว่าในทางลบหรือทางบวก เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ ก็ต้องขึ้นกับศรัทธา ว่าอันนี้ถ้าทางศาสนาสอนไว้ จะเชื่อไหม? อยู่ที่นี้เท่านั้นเอง

ส่วนในทางพุทธศาสนานั้น ก็บอกมาให้เชื่ออย่างมีเหตุผล สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ ในเมื่อจะต้องเอาทางศรัทธา ก็ต้องให้ได้หลักก่อน

ศรัทธา คือการไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หรือพูดในแง่หนึ่งคือ เราฝากปัญญาไว้กับคนอื่น หมายความว่า เราไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เขาบอกว่าตรงนั้นนี่มีของอย่างนั้นๆ เราจะเชื่อไหม ถ้าเราไว้วางใจในความรู้ของเขา เราก็เชื่อ เราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา

แต่ถ้าเมื่อใดเรารู้เห็นด้วยตนเอง เราไม่ต้องฝากปัญญาไว้กับผู้อื่น เราก็ไม่ต้องเชื่อใคร แต่เราต้องรู้เห็นจริงๆ ซึ่งเลยขั้นศรัทธา

ตอนนี้ เรื่องนรก-สวรรค์เรายังไม่รู้เห็นด้วยตนเอง ก็มีปัญหาว່ว่า เราจะยอมฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นไหม? ทีนี้คนที่เราจะฝากปัญญาไว้ เราก็ต้องคิดว่าน่าเชื่อหรือไม่ ถ้าจะเชื่อ เราก็ต้องดูภาวะแวดล้อม

โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้เป็นเครื่องช่วยชักจูง ให้มอบความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น คือ

๑. ด้านที่หนึ่ง ดูที่**ปัญญา** คือมองดูว่า ตามปกติคนผู้นี้เป็นคนมีความรู้ มีปัญญาจริงไหม? คำสั่งสอนของศาสนานี้ เช่นอย่างพุทธศาสนา ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนหลักธรรมโดยทั่วไปนี้ มีเหตุผลไหม? เป็นความจริงไหม?

ถ้าเห็นว่าคำสั่งสอนของท่านเท่าที่เรารู้และเข้าใจได้ คือเท่าที่ปัญญาของเราจะหยั่งถึงได้ และเท่าที่เราผ่านมา ล้วนเป็นความจริงทั้งนั้น ก็ทำให้พลอยเชื่อสิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง

เราคิดว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมานั้น เท่าที่เรามองเห็นได้ ก็เป็นความจริง เราจึงเห็นว่าพระองค์มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาของเราไว้กับท่านได้ เราจึงเกิดศรัทธาขึ้น เป็นขั้นที่หนึ่ง

๒. ด้านที่สอง คือที่ *เจตนา* ซึ่งเป็นความปรารถนาดี อันนี้เป็นเหตุแห่งความไว้วางใจอีกด้านหนึ่ง ถ้าคนเขามีปัญญา แต่เขาไม่หวังดี เขาอาจจะหลอกเรา แต่ถ้าเขาต้องการช่วยเหลือเรา เขามีแต่เมตตา ปรารถนาดีต่อเราอย่างจริงใจ เราก็ศรัทธาได้เพราะน่าไว้วางใจ

เพราะฉะนั้น เรื่องของศรัทธา หลักใหญ่ก็อยู่ที่ว่า บุคคลผู้นั้น

๑. มีความรู้จริง มีปัญญาจริง สมควรเชื่อไหม?

๒. มีเจตนาของผู้ปรารถนาดี มีเมตตากรุณา จริงใจไหม?

การที่จะมีเมตตากรุณาและจริงใจหรือไม่ ก็อยู่ที่เหตุปัจจัยประกอบ เช่นว่า ท่านมีเบื้องหลังที่จะหวังได้อะไรจากเราไหม? ถ้าจะหลอกเรา จะหลอกเราไปทำไม หรือตามปกติท่านเป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ไหม? ที่จะทำให้เราเห็นว่าเป็นผู้มีความหวังดี ปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริง

เหมือนอย่างพ่อแม่ เมื่อเราเป็นเด็กๆ ยังมีความรู้ไม่พอ ยังเล็กอยู่ เราก็ต้องทำอะไรๆ โดยอาศัยความเชื่อเท่านั้น โดยเฉพาะพ่อแม่เป็นผู้หวังดี เราเกิดความไว้วางใจ เราก็เชื่อ โดยเป็นไปเอง

เราอยู่ในโลก เราอยู่ด้วยความเชื่อมากมาย เรานั่งรถยนต์โดยสารมา เราไม่เคยพิสูจน์เครื่องยนต์ว่ามันเรียบร้อยหรือไม่ เราเคยไปพิสูจน์ทุกอย่างไหม มันวิ่งๆ ไป เครื่องอุปกรณ์หรือส่วนประกอบอาจหลุดได้

เวลานี้ เรานั่งกันอยู่บนภูฏี เอ เสากูฏีนี้เขาหล่อไว้ดีหรือเปล่า เรายังไม่ได้ตรวจเลย คานไม้ที่ทำไว้อยู่ในที่ถูกต้องมั่นคงหรือเปล่า เกิดนั่งๆ อยู่มันหล่นลงมา ก็หมดนะสิ อะไรอย่างนี้

มนุษย์เราอยู่ด้วยความไว้วางใจ ต้องอาศัยศรัทธา โดยบางที่ไม่รู้ตัวเลย มันเป็นไปเองในชีวิตประจำวัน ทั้งที่ความจริงเราไม่ได้พิสูจน์ เราไม่ได้รู้เห็นอะไรทุกอย่าง เราเห็นว่าเขาไม่ได้มาหลอกลวงอะไรเรา เพียงแค่นี้เราก็เชื่อในขั้นพื้นฐานไปเสียแล้ว

สำหรับในทางพุทธศาสนา ก็เป็นอันมาพิจารณากันว่า

๑. พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก เท่าที่แสดงออกเป็นคำสั่งสอนต่างๆ นั้นเป็นจริง มีเหตุผลน่าเชื่อถือไหม?
๒. พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา สอนเราโดยบริสุทธิ์พระทัย ต้องการให้เราได้รับประโยชน์ใช้ไหม?

ถ้าหากเรามั่นใจในพระองค์โดยเหตุผลทั้งสองประการ เราก็โน้มไปข้างมีศรัทธา หรือมีศรัทธาได้

พระองค์สอนเรื่องนรก-สวรรค์ว่าชาติหน้ามีจริงหรือเปล่า ถ้าเรามีศรัทธา เราก็โน้มไปทางที่จะเชื่อตามที่มีหลักฐานว่าพระองค์ได้ตรัสไว้ เรื่องก็เป็นอย่างนั้น

เป็นอันว่า นรก-สวรรค์ชั้นนี้ อยู่ที่*ศรัทธา*

แต่ทั้งนี้ พึงทำความเข้าใจกันไว้ก่อนว่า ในที่นี้ มุ่งเอาศรัทธาในความหมายแบบพุทธ คือ ศรัทธาหมายถึง เมื่อมีมูลฐานดังที่ว่านั้นแล้ว ก็*รับไว้ศึกษา* เพื่อให้รู้จริงด้วยปัญญาต่อไป (ศรัทธาเพื่อปัญญา ไม่ใช่ศรัทธาปิดปัญญา)

๒) พิจารณาเหตุผล

แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า จะเชื่อหรือไม่ ก็ไม่เป็นไร ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่ต้องเชื่อ ในพุทธศาสนาไม่มีการบังคับ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ก็ทรงสอนให้มีท่าทีอย่างที่สอง คือท่าทีในกรณีที่ยังไม่รู้ด้วยตนเอง และยังไม่พอที่จะมั่นใจ เช่นที่ตรัสในกาลามสูตร

เรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าทรงพบกับกาลามชน พวกนี้ยังไม่นับถือลัทธิศาสนาไหนทั้งนั้น แต่ได้พบกับพวกเจ้าลัทธิต่างๆ ที่ผ่านไปมา เขาก็ถามปัญหา พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นซึ่งสอนต่างๆ กันไป ต่างก็ว่าของตนจริง ของพวกอื่นเหลวไหล เลยไม่รู้จะเชื่อใคร

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาในถิ่นของเขา คนพวกนั้นก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่าให้ว่าเลย ใครจริงใครเท็จ ไม่ต้องพูด ยังไม่ต้องตัดสิน

จากนั้น พระองค์ตรัสวิธีวางท่าที่เชิงเป็นกลางไว้ก่อน (ยังไม่รู้แน่ ก็แค่รับฟังไว้ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธ) ว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินได้ฟังตามกันมา หรือเรียนต่อกันมา อย่าเชื่อเพียงเพราะข่าวลือ ลือ อย่าเชื่อเพียงเพราะมีเขียนในตำรา หรือเพียงเพราะเห็นว่ามีสมณะนี้เป็นครูของเรา ฯลฯ พระองค์ตรัสหลักกาลามสูตร ที่มี ๑๐ ข้อให้เราพิจารณาด้วยตนเอง

ตอนท้ายพระองค์ตรัสยกตัวอย่าง ซึ่งมาเข้าเรื่องนรก-สวรรค์ และกรรมดี-กรรมชั่ว กุศล-อกุศล

ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันนี้ว่า สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นกุศล ทำแล้วมันเกื้อกูลแก่ชีวิตของตนเอง มันดีต่อตัวเราไหม ดีต่อผู้อื่นไหม เป็นผลดีต่อทั้งสองฝ่ายใช่ไหม

ที่ว่า เป็นอกุศล มันดีต่อชีวิตจิตใจของเราไหม ดีต่อผู้อื่นไหม เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นไหม บางทีดีต่อเรา แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงที่เราเห็นในช่วงสายตามองสั้นๆ แคบๆ แต่ที่จริงเป็นผลร้ายแก่ตัวเราเอง เราพิจารณารอบคอบหรือยัง

เมื่อพิจารณาแล้ว มองเห็นว่า สิ่งที่เป็นกุศลดีงาม ก็คือเป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลอย่างแท้จริงแก่ชีวิตจิตใจของเราเอง ระยะเวลา และแก่ผู้อื่น แก่สังคม ส่วนอกุศลนั้นตรงข้าม ไม่เกื้อกูล

เมื่อพิจารณามองเห็นอย่างนี้แล้ว ถ้ามองว่าอย่างไรหนควรทำอย่างไรหนควรเว้น ก็เห็นว่ากุศล คือสิ่งที่ทำโดยมิใช่เพราะโลก โกรธ หลง เกิดจากใจที่มีเมตตา เพื่อแผ่ โอบอุ้มอารี มีปัญญา แบบนี้ดีกว่า ควรจะทำ นี้ว่ากันให้เห็นในปัจจุบันนี้เลย

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ถ้าเราทำดี บังเกิดผลดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลในปัจจุบันแล้ว หากว่าสวรรค์-นรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกนรก เราจะไปสวรรค์ ก็เป็นกำไรเพิ่มเติมขึ้น ถ้าสวรรค์-นรกไม่มี เราก็ได้ผลดีไปชั้นหนึ่งแล้ว ส่วนในชั้นสอง เราก็ปลอดภัย ไม่มีเสีย

แต่ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล เกิดจากโลก โกรธ หลง ในปัจจุบันนี้ มันก็ไม่เกื้อกูลแก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียน ไม่เกื้อกูลแก่สังคม นี่คือผลเสียเกิดขึ้นตั้งแต่ชาตินี้แล้ว ทีนี้ เมื่อตายไป ถ้านรก-สวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ไปนรกแน่ ก็เป็นอันว่าเสียทั้งสองด้าน ถ้านรก-สวรรค์ไม่มี ปัจจุบันนี้ก็เสียไปแล้ว ไม่ได้เลยสักชั้น

เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันสรุปในแง่นี้ได้ว่า ถึงแม้ไม่ต้องใช้ ศรัทธา เอาตามเหตุผล ก็ควรทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนว กาลามสูตร ซึ่งเป็นการวางท่าทีในชั้นปัญญา

๓) มั่นใจตน-ไม่อ้อนวอน

เลยจากนี้ไปอีกชั้นหนึ่ง พุทธศาสนาแสดงหลักนรก-สวรรค์ อะไรต่างๆ ไว้เพื่อมุ่งประสงค์อะไร จะให้เราวางท่าทีอย่างไร อย่าง ที่บอกไว้เมื่อกี้ว่า ท่าทีสำคัญกว่าจะมัวรอพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่

เคยพูดข้างต้นแล้วว่า ในกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของ การทำความดีความชั่ว พระองค์ตรัสว่า การทำชั่วนั้นมีผลต่อไปนี้ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า โดยระบุผลหลายข้อที่มีในชาตินี้ก่อน ส่วนผล ชาติหน้าที่ตามมาหลังจากตาย เอาไว้เป็นข้อสุดท้าย แม้ผลดีก็เช่นกัน อันนี้ก็ส่อไปถึงลักษณะของการที่เราจะวางท่าที

เรื่องนี้ขออธิบายว่า ในการที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนรก- สวรรค์นั้น ทรงแสดงว่า ผลอะไรต่างๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุ หลัก พระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม ซึ่งเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นกฎ ธรรมดาของธรรมชาติ เมื่อมันเป็นไปตามกฎธรรมดา ก็เป็นเรื่อง ของการที่เราจะรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิด

ในเมื่อมันเป็นกฎ ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเหตุเป็นอย่างนี้แล้ว ผลอย่างนั้นๆ ก็เกิดเอง เราไม่ต้องอ้อนวอนว่าฉันทำเหตุนี้แล้ว ขอให้ผลนั้นเกิดขึ้นเกิด เพราะว่า ถึงจะอ้อนวอนอย่างไร มันก็ไม่เป็น ไปตามคำอ้อนวอน แต่มันเป็นไปตามเหตุที่ทำ

เมื่อทำกรรมดี ผลดีที่เกิดขึ้นก็เป็นไปตามหลักกรรม มันเป็นไปตามกฎกรรมตา ไม่เป็นไปตามคำอ้อนวอนของเรา

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผลดีผลร้ายต่างๆ จนถึงว่าตายแล้วไปตกนรก หรือขึ้นสวรรค์นี้ เป็นการตรัสในแง่กฎกรรมตา คือเป็นเรื่องความรู้ ไม่ใช่เป็นคำสั่ง ไม่ใช่คำบงการบัญชา หรือบอกใบ้ให้เราต้องไปขอร้องอ้อนวอนอะไรอีก แต่เป็นการย้ำความรู้ที่จะมั่นใจว่า เมื่อทำอย่างนี้ ผลอย่างนั้นจะเกิดขึ้น

ในทางตรงข้าม ถ้ามีคนที่ยกยอให้รางวัลและลงโทษให้ เป็นไปตามนั้น เราจึงจะจำเป็นต้องยึดถือจำเอาไว้ เพื่อจะได้อ้อนวอน เพราะเคยทำดีไปแล้ว ไม่เอาใจท่าน อาจจะไม่ดีไปสวรรค์

แต่ในทางพุทธศาสนา คนที่ทำดี ไม่ต้องอ้อนวอนขอไปสวรรค์ เพราะมันเป็นไปตามกฎกรรมตา เพียงแต่รู้ไว้และมั่นใจเท่านั้น ถึงเราไม่รู้ ถึงท่านไม่บอก มันก็เป็นอย่างนั้น แต่รู้แล้วเราจะได้ปฏิบัติตัวเองถูก และมั่นใจ นี้ต้องวางท่าทีให้ถูกต้อง

พุทธศาสนิกชนมีความรู้ไว้สำหรับให้เกิดความมั่นใจตนเอง เรารู้แล้วว่าทำกรรมดี จะเกิดผลดี พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เราก็มั่นใจว่า ถ้าทำกรรมดีแล้ว ผลดีจะเกิดขึ้น ไม่ต้องใช้วิธีอ้อนวอน นี่คือการวางท่าทีอย่างหนึ่งในพระพุทธานุศาสนนา

เราเอาเวลาที่จะอ้อนวอนไปใช้ในการพิจารณาสิ่งที่ทำว่า ทำดีรอบคอบ ทำเหตุปัจจัยครบถ้วนไหม เป็นประโยชน์ทั้งบัดนี้ และเบื้องหน้าไหม เกื้อกูลแก่ชีวิต แก่สังคมแค่ไหน แทนที่จะเอาเวลาไปใช้อ้อนวอนขอผล ก็มั่นใจได้ว่าผลจะมาตามเหตุของมันเอง นี่เป็นท่าทีระดับที่สาม

๔) ไม้งอนง้อผลตอบแทน

ต่อจากระดับที่สามนี้แล้ว ยังมีขั้นสูงขึ้นไปอีก ซึ่งเราจะมองเห็นว่า ถึงอย่างไรก็ตาม เรื่องนรก-สวรรค์ก็ยังมีส่วนเหมือนเป็นผลตอบแทน นรกเป็นผลร้าย เปรียบเทียบเหมือนเป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี

ทีนี้ ถ้าเรายังทำกรรมดีและเว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่เนื่เราก็ยังไม่พัฒนา ยังไม่เป็นอารยชนตามหลักพระพุทธศาสนา ควรทราบว่า พระพุทธศาสนาสอนต่อไปอีกระดับหนึ่งว่า ถ้าเรายังทำกรรมดีเพราะหวังผลอยู่ ก็เรียกว่าเป็นโลกียบุคคล เป็นบุคคลที่ยังมีกิเลสหนา คนของพระพุทธศาสนาแท้จริง ต้องเป็นอริยสาวก

อริยสาวก คืออย่างไร อริยสาวกเป็นคนที่ทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล เพราะเรื่องผลดีผลร้ายนั้น มันเป็นไปตามกฎกรรมดาของมันเอง เรารู้แล้ว เราย่อมมีความมั่นใจในตัวเอง แต่เมื่อปฏิบัติให้สูงไปกว่านั้น ก็คือไม่ต้องหวังผลเลย เราทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น สิ่งที่ดีงามคืออะไร คือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจของเรา ตั้งแต่ปัจจุบัน และมีผลดีที่เกิดแก่สังคมแก่ผู้อื่น

เราทำดี เพราะต้องการให้ธรรมคือความดีงามเกิดขึ้นในโลก อย่างนี้หมายความว่า มีความรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่ถูกต้อง ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ก็เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว คือเลยจากขั้นหวังผลหวังตอบแทน ซึ่งเป็นขั้นโลกียบุคคล

พระพุทธศาสนาต้องการให้เราก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือขั้นสูงที่เป็นเรื่องของธรรมแท้ๆ นี้ ซึ่งเป็นขั้นอริยสาวก ให้มีจิตใจของคนที่อยู่ในขั้นอริยสาวก

ถึงตอนนี้ก็มาเข้าสู่ นรก-สวรรค์ระดับที่สาม เมื่อที่เราพูดถึง นรก-สวรรค์ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุงแต่ง ดังนั้น ท่าทีที่มีต่อ นรก-สวรรค์ กับความมีอยู่ของ นรก-สวรรค์ ในขั้นสุดท้าย ก็มาจับกัน คือ ผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบันเป็นสำคัญ

ถึงขั้นนี้ ก็จะให้ความรู้สึกแก่เราอย่างหนึ่งว่า ในขั้นสูงสุดที่แท้จริงแล้ว ชาวพุทธจะก้าวไปสู่การทำความคิด โดยรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่เป็นกุศลนั่นเอง

มนุษย์เรานั้น ทุกคน ถ้าว่าด้วยใจจริงแล้ว ย่อมมีเยื่อใยต่อชีวิตของตน ทุกคนรักชีวิตของตน เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ถ้าเราได้พัฒนาจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนลักษณะนี้เด่นชัดขึ้น เราก็ไม่ต้องไปนึกถึงผลตอบแทนข้างหน้ามากมาย

ถ้าเรารักความดีงามบริสุทธิ์ของชีวิต รักความประณีตบริสุทธิ์ของจิตใจ ก็กลายเป็นว่าเรารักธรรม รักความดีงาม เราก็อยากถนอมชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่ดีงาม ให้เป็นชีวิตที่ประณีต ให้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ เราก็อยากจะทำความคิดด้วยใจตัวเอง ไม่ต้องไปหวังผลเป็นลาภ ยศ สุข สรรเสริญอะไร เรารักชีวิต รักความดีงาม รักตัวธรรมที่แท้จริง ไม่ดีกว่าหรือ

ท่าทีสุดท้ายนี้ไปรับกับเรื่องสวรรค์ที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องสร้าง เป็นอันว่า ชีวิตของเราก้าวหน้า คือเราปฏิบัติธรรมก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จากขั้นเป็นโลกียปุถุชน ขึ้นสู่ขั้นเป็นอริยสาวก ซึ่งเลยจากการทำความดีหลีกเลี่ยงความชั่วเพราะต้องการเลี่ยงผลร้าย หรือต้องการผลดีตอบแทน

เมื่อเลยขั้นนั้นไปแล้ว ก็จะเกิดความเข้าใจในธรรม รักชีวิตของตนในทางที่ถูกต้อง เช่นต้องการให้ชีวิตของตนเป็นชีวิตที่งามบริสุทธิ์

เมื่อชีวิตของเราประณีตขึ้น สิ่งที่ทำไว้เป็นความดีความชั่วจะยังมีผลเหมือนดังว่าชัดมากขึ้น เพราะว่าจิตใจของเราประณีต

การที่เราจะก้าวหน้าในคุณความดี บรรลุอะไรที่สูงขึ้นไป จิตของเราจะต้องประณีตขึ้นไปด้วย เมื่อเราพัฒนาจิตให้ประณีตขึ้น พอจิตละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งที่ทำไว้แม้เป็นเรื่องเล็กน้อย ก็รับรู้ได้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราทำไว้ ก็แสดงผลชัดมากขึ้น

มีท่านผู้รู้เปรียบเทียบไว้ เหมือนว่า พื้นถนน บัดกวาดแล้ว ถึงจะยังมีฝุ่นมาก ก็นับว่าสะอาด ขยับขึ้นมาเป็นพื้นบ้าน ต้องฝุ่นน้อยลง จึงจะนับว่าสะอาด แต่ที่กระจกแว่นตา ฝุ่นนิดเดียวก็เห็นชัด ต้องไม่มีละอองจับเลย จึงจะนับว่าสะอาด

พื้นถนนเราใช้สำหรับรถวิ่ง หรือให้คนเดินผ่าน สะอาดแค่ไหนก็ไม่เกะกะ ไม่เลอะเทอะ ก็ดีแล้ว ใช้งานได้ แต่กระจกแว่นตา ถ้าสะอาดแค่อย่างพื้นถนน ก็ยังดูอะไรไม่เห็น ใช้ประโยชน์ยังไม่ได้

เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะรองรับงานที่ประณีต คุณภาพก็ต้องถึงขั้น ชีวิตจิตใจที่จะเข้าถึงสิ่งประเสริฐขึ้นไป ก็ต้องประณีตพอ จึงจะถึงได้

ถ้าเราต้องการให้ชีวิตก้าวหน้า ให้ประณีตอย่างนั้น เราก็ต้องไม่ประมาท ต้องระวังไว้ในเรื่องความดี-ความชั่วเหล่านี้ ว่ามันจะไปมีผลกระทบต่ชีวิตของเราที่ประณีตขึ้นทุกทีด้วย เพราะฉะนั้นเราจะต้องรักษาคุณความดี หรือคุณภาพของชีวิตนี้ไว้ให้ดี จึงเป็นการจำเป็นอยู่เองที่เราจะต้องพยายามสร้างกรรมที่ดีงามยิ่งขึ้นไป

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เมื่อพูดมาถึงแง่นี้ ก็จะสัมพันธ์กับหลักพุทธศาสนาที่สอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความตามคำเปรียบเทียบที่ว่า หว่านพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะม่วง ได้ต้นมะม่วง ปลูกเมล็ดมะปราง ได้ต้นมะปราง

ขั้นนี้เรียกว่า หว่านพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น

ทีนี้มีอีกตอนหนึ่งถามว่า ได้มะปรางแล้ว จะได้กำไรดีหรือเปล่า ตอนนี้ต้องขึ้นต่อองค์ประกอบอื่น เช่นว่า คนเขานิยมไหม มีขายมากไปไหนตลาดหรือเปล่า ตลาดมีความต้องการแค่ไหน ถ้าปัจจัยอื่นเช่นความต้องการอำนาจ ก็จะทำให้ได้กำไรดี แต่ถ้าปัจจัยเหล่านั้นไม่ดี ก็ไม่ค่อยได้กำไร แต่เราก็ได้มะปรางอยู่นั่นเอง

ทำดีได้ดี เรามองเป็นได้กำไร แทนที่จะมองผลจริงแท้ว่า ปลูกมะปรางได้มะปราง ได้ต้นมะปรางจากการปลูกเมล็ดมะปราง เราข้ามขั้นตอนไปมองว่า ได้เงินจากการปลูกมะปราง จะเห็นว่าไม่เป็นเหตุเป็นผลที่ถูกต้องเลย

ทำดีได้ดี ความดีเกิดขึ้น สร้างเมตตา เมตตาเกิดขึ้น ความรักเกิดขึ้น จิตใจแจ่มชื่นเย็นสบาย ความรู้สึกอ่อนโยนต่อกันเกิดขึ้น มีเมตตาไป ทำที่กิริยาแสดงออกมา อีกฝ่ายหนึ่งที่รับก็มีความรู้สึกเกิดขึ้นในทางดีงาม ปลูกเมตตา เมตตาก็เกิดและแผ่ไป ปลูกอะไรก็ได้อันนั้น ทำความดี ก็ได้ผลที่ดี ทำดีได้ดี ตรงนี้ถูกไหม

แต่ทีนี้เราไปหวังว่าทำความดีได้ดี คือ ได้ตำแหน่งใหม่ ถูกถอดเตอวีรางวัลที่หนึ่งใหม่ ได้อะไรต่ออะไรก็ไม่รู้

นี่คือ กลายเป็นคิดข้ามขั้นตอนไปว่า ปลูกมะพร้าว ได้เงิน
กำไรหรือเปล่า ซึ่งตอนนี้ไม่ได้ขึ้นต่อบัจจัยตรงแท้แค่นี้แล้ว แต่ไป
ขึ้นกับองค์ประกอบอีกตั้งหลายอย่าง

องค์ประกอบอื่นก็เช่นว่า ความดีของเราที่ทำขึ้นมาเนี่ย เป็น
สิ่งที่ตลาดต้องการหรือเปล่า ถ้าตลาดต้องการ เรามีองค์ประกอบ
เกื้อหนุนถูกต้อง ผลดีที่เราต้องการเป็นวัตถุภายนอก ลาก ยศ สุข
สรรเสริญ ก็เกิดมีขึ้น ถ้าไม่ตรงมันก็ยังไม่ได้ คนไม่ได้มองตรงนี้เลย

ทั้งที่ภาสิตบอกไว้ชัดว่า ปลูกพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น ปลูก
เม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว แต่เราจะไปเอาตรงปลูกมะพร้าว ได้
กำไรหรือเปล่า ปลูกเม็ดมะพร้าว ได้ธรรมาภรณ์ มันผิดขั้นตอนไป

สำหรับมนุษย์โลกีย์ปุถุชนนี้ พอปลูกมะพร้าว ก็ไม่คิดแต่
เพียงให้ได้มะพร้าว แต่ไปคิดว่าให้ได้เงินกำไรมา ก็เลยกลายเป็นว่า
มนุษย์ทำอะไรหวังผลตอบแทนมาก

เมื่อทำความดี ก็หวังผลตอบแทน แต่ไม่ทำเหตุปัจจัยให้พอ
แก่ผลที่หวังจะได้ตอบแทนนั้น ตัวเองปัญญาไม่ถึง และทำไม่ถูก ก็
ไปโทษกฎธรรมชาติ ที่จริงตัวหลงผิดไปเอง

แต่ถ้าได้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นเป็นอริยสาวกแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่
ห่วงเรื่องผลตอบแทนอันนี้ แต่จะรักคุณภาพของชีวิต รู้คุณค่าของ
ชีวิตที่ประณีตขึ้น รักความบริสุทธิ์ของชีวิต รักธรรม รักความดีงาม
ต้องการให้ธรรมคือความดีงาม เกิดมีแก่ชีวิต และเกิดมีขึ้นในโลก

ถ้าคนมีความรักความต้องการอย่างนี้ สังคมจะดีด้วยความ
ความดี และมนุษย์จะมีความสุข โดยไม่ต้องถือเรื่องผลประโยชน์
ทางวัตถุเป็นสำคัญ

ถ้าจิตมาถึงขั้นนี้แล้ว การทำความดีก็จะไปถึงตัวกรรม ไม่มาติดอยู่ที่ขั้นห้วงนรก-สวรรค์แล้ว แต่นรก-สวรรค์นั้นก็เป็นที่ไปตามกฎกรรมดา เราไม่ต้องไปอ่อนนอน มันก็เป็นไปของมันอย่างนั้น

เมื่อทำเหตุดี ผลดีก็เกิดขึ้นเอง เป็นเรื่องของกฎกรรมชาติหลักเหตุและผลดำเนินไปเอง ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมาอ่อนนอน ถึงเราไม่ต้องการผล มันก็เกิดผล

ตรงนี้ขอแทรกหน่อยหนึ่ง เมื่อกี้นี้บอกว่า ปลุกเม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว ไม่ใช่ปลุกเม็ดมะพร้าว ได้เงินทอง ซึ่งผิดขั้นตอน และไม่เป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ

ที่นี่ พุดละเอียดลงไปอีก แม้แต่ที่ว่าปลุกเม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว ก็ไม่แน่ บางทีปลุกเม็ดมะพร้าวแล้ว ไม่ได้ต้นมะพร้าวก็มี เช่น เพราะเม็ดมะพร้าวนั้นเน่า มันก็เลยไม่ขึ้น ไม่ออก

นอกจากนั้น มีแต่เม็ดมะพร้าวอย่างเดียว ก็ยังไม่พอ ต้องมีดิน มีน้ำ มีปุ๋ย มีอากาศ มีอุณหภูมิร้อนเย็นพอดี ทุกอย่างต้องพอเหมาะ เม็ดมะพร้าวจึงจะออกขึ้นเป็นต้นมะพร้าว

ที่ว่าทำเหตุนั้น หมายถึงว่า ต้องมีปัจจัยพร้อมด้วย ทางพระจึงพูดรวมว่าเหตุปัจจัย ความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ รวมทั้งกฎแห่งกรรมนั้น มีความหมายคลุมถึงกระบวนการของเหตุปัจจัยทั้งหมดที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก

เรื่องนี้เพียงพูดแทรกไว้เท่านั้น ยังไม่ขยายความที่นี้ เขาพอสะกิดไว้เป็นแง่คิด ก็รวมอยู่ในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง คือเป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ หรือความจริงของธรรมดา ไม่ใช่เหตุผลแบบผลตอบแทนอย่างที่ชอवादแต่งกันตามความอยาก

เอาเป็นว่าหยุดไว้แค่นี้ก่อน เพราะกำลังจะเลยจากเรื่องนรก-สวรรค์ ไปเข้าเรื่องกฎแห่งกรรม ที่รองรับเรื่องนรก-สวรรค์นั้น

มาถึงตอนนี้ก็เป็นอันสรุปได้ว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตามเหตุ คล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้น เรารู้ไว้เพื่อเกิดความมั่นใจต่างหาก

ทำดีในชาตินี้ให้สบายใจ เมื่อจิตดี ระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว แม้แต่คนที่ไม่เชื่อ ถ้าชาติหน้ามี มันก็ไปดีเอง ไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นี่คือคติพระพุทธรศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นั่นแหละ แสดงว่าเรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีแล้ว

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีนั้นหรือเปล่า ถ้ามีความมั่นใจแล้วไม่ต้องห่วง เวลาตายจะไปนรกหรือไม่ ไม่ไปหรอก

ถ้าเราทำใจปรุแง่มั่นพร้อมดีอยู่แล้ว ให้ถึงระดับที่สาม ก็คือทำดีอยู่ทุกขณะ ปรุแง่มั่นพร้อมดีอยู่ตลอดเวลา สวรรค์ก็อยู่ในกำมือ หรือจะเลยสวรรค์ไปอีกก็ได้ คือให้ขึ้นระดับอริยสาวกไปเลย

เวลานี้การสอนเรื่องนรก-สวรรค์มาติดกันอยู่ตรงนี้ คือ มาติดเรื่องคิดพิสูจน์นรก-สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่จริง นี่คือจะไปเป็นนักปรัชญา เลยไม่ต้องทำอะไร รอจนกว่าฉันจะรู้ว่านรก-สวรรค์มีหรือไม่มี ฉันจึงจะทำได้ถูก ถ้าอย่างนี้ก็ต้องทำแล้วตลอดชีวิตนี้ ตายก่อน เพราะนักปรัชญาตายมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ในระยะห้าพันปีนี่ และที่ไม่ใช่ นักปรัชญา คอยฟังนักปรัชญาสอน ก็ตายไปอีกเท่าไรไม่รู้ ก็เลยไม่ได้เรื่อง พวกนี้ทำชีวิตให้เป็นหมันไปเสียมาก

ตามแนวทางพุทธศาสนา ถือนหลักแห่งการปฏิบัติ เอาสิ่งที่ปฏิบัติได้โดยไม่ร้ออภิปรายหา ไม่ต้องอิงกับการรอพิสูจน์สิ่งเหล่านี้ ทว่าเน้นเรื่องทำที่ ว่าให้มีความมั่นใจ ทำดีที่ปฏิบัติเห็นผลได้ในชีวิตนี้ พร้อมทั้งมีความมั่นใจในผลดีที่จะมีข้างหน้า ด้วยการปลงแต่งไว้พร้อมแล้ว เมื่อสภาพจิตของเราดีอยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปแล้ว ก็ต้องไปดีตามเหตุปัจจัยของมันเอง

ขอแทรกไว้ด้วยว่า นรก-สวรรค์ที่อยู่ในระบบสังสารวัฏ มีการหมุนเวียนขึ้น-ลงได้ และยืดยาวนี้ เมื่อมองในเชิงปฏิบัติ ไม่พูดในแง่ความจริง จะเห็นว่า ทำให้คน (สัตว์ทั้งหลาย) มีโอกาสแก้ตัวก็เลยเหมือนเปิดให้ประมาทผัดเพี้ยน ไม่เหมือนอย่างนรก-สวรรค์แบบที่คนเกิดมาครั้งเดียวแล้วไปอย่างไหนก็นิรันดรเลย ซึ่งเมื่อไม่มีโอกาสแก้ตัว ก็บีบให้คนต้องจริงจังในกาที่จะมุ่งแนวไปสวรรค์

ในแง่นี้ ท่านก็ให้หลักความไม่ประมาทไว้แล้ว ซึ่งจะต้องย้ำกันให้หนัก โดยสัมพันธ์กับหลักการที่ว่า ทุกคนจะต้องมุ่งแนวในการก้าวสูงขึ้นไปในสังสารวัฏ จนวิวิฎฐ์พ้นไปเหนือสังสารวัฏนั้น ไม่ต้องพูดถึงนรก เปรต ฯลฯ ที่ไม่ควรไปเด็ดขาด แม้แต่สวรรค์ก็ไม่ควรพอใจ แต่จะต้องพัฒนาจนผ่านแม้แต่พรหมขึ้นไปให้ถึงอริยมุมิ

เป็นอันว่า จะต้องก้าวขึ้นสู่ชั้นอริยสาวก อย่าย่อยกันแค่นั้นหวังผลตอบแทน อย่านัวหว่งเรื่องนรก-สวรรค์ที่ยังเหมือนชู้กัน ถ้าจิตของเราประณีตขึ้นไป จนกระทั่งรักความบริสุทธิ์ดีงามของชีวิต รักธรรม อยากรให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เป็นธรรม อยู่ในธรรม ประณีตด้วยธรรม และต้องการให้ธรรมแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วยความดี ขึ้นนี้ถึงธรรมแล้ว ก็ไม่ต้องหวังผลตอบแทนอีกต่อไป

ตอบคำถาม

เอาละ อาตมาพูดไว้ก็เยอะเยอะแล้ว ไม่ทราบจะมีเวลาเหลือที่จะถามตอบปัญหาท่านอีกหรือเปล่า ต่อไปนี้ก็เรียกว่ามาคุยกัน โดยวิธีของการซักถามตอบปัญหา ใครมีอะไรก็ยกตั้งเป็นคำถามขึ้นมา ขอเชิญ

ถาม: ถ้าอย่างนั้น นรกที่เขาว่ากันไว้ ที่มีกระทะทองแดง ก็คงจะไม่มีจริงหรือ?

ตอบ: อ้าว ต้องขอโทษนะ ได้บอกว่านรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎกมี ๓ ระดับ คือ ๑. ระดับที่ว่าเป็นแหล่งเป็นโลก เป็นภพอะไรนั้นนะ ที่ว่าหลังจากตายไปแล้ว จะไปประสบหรือไปเกิด อันนี้ถ้าถือตามตัวอักษร พระไตรปิฎกก็มี แต่บอกว่า ถึงแม้ว่ามี ก็อย่าเอาไปปนกับวรรณคดี หรือภาพจิตรกรรมฝาผนังว่าจะต้องวิจิตรพิสดารถึงอย่างนั้น เพราะเป็นธรรมดาของนักวรรณคดี ที่จะต้องมีจินตนาการและวิพุดวิวิธีทำ ให้คนเห็นจริงเห็นจังมากขึ้น คือต้องมีการปรุงแต่งสูง แต่ว่าแก่นนั้นมีอยู่

ก็ลองๆ ไปอ่านดูในพระสูตรที่อาตมาอ้างไว้เมื่อกี้ ก็จะมีกล่าวถึงวิธีการลงโทษอะไรต่ออะไรเหมือนกัน ก็ไม่ได้ปฏิเสธขั้นนี้ แต่อย่าไปปรุงแต่งให้วิจิตรพิสดารถึงขั้นนั้น ถ้าเป็นวรรณคดี มันก็ต้องเสริมกันบ้างละ แม้แต่เรื่องคนธรรมดาที่ยังมีการบรรยายภาพสร้างจินตนาการมากมายจนเลยความจริง อย่างหน้าตาของคนนี้ บรรยายความสวยงามจนกระทั่งคนหน้าเป็นพระจันทร์ แล้วคนหน้ากลมเป็นพระจันทร์อย่างนั้น มันจะไปนำดูอะไร มันเป็นไปไม่ได้

ถาม: ท่านคะ แต่ที่มีในพระสูตร ก็เรียกได้ว่าการปรุงแต่ง อยู่ใช่ไหมคะ พูดถึงนรก-สวรรค์ เช่นพยายามบรรยายให้เห็นว่านรก น่ากลัว และสวรรค์สวยงามน่าอยู่ ก็เรียกว่าปรุงแต่งแล้วใช่ไหมคะ?

ตอบ: ในพระสูตรจริงๆ ไม่บรรยายวิจิตรพิสดาร แต่ในอรรถกถา ฎีกา พรรณนาเยอะ แต่ก็จัดว่ายังน้อยกว่าทางวรรณคดี เช่น ในเรื่อง *ไตรภูมิ* ซึ่งเป็นชั้นประมวล แล้วเขียนอธิบายเพิ่มเติม

แหล่งสำคัญที่มาของ *ไตรภูมิ* ก็มาจากชั้นอรรถกถาฎีกา ในพระไตรปิฎกก็คล้ายๆ เป็นเชื่อ หรือเป็นแก่น อรรถกถาฎีกาก็มาอธิบายขยายออกไป

เรื่องการบรรยายให้เห็นเป็นภาพพจน์นั้น เกี่ยวกับวิธีพูดด้วยวิธีพูดอย่างที่ว่าให้เห็นภาพพจน์นั้น ต้องพูดจนมองเห็นภาพเลย ถ้าพูดให้เห็นภาพเป็นจริงเป็นจังได้ คนนั้นก็พูดเก่ง สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็น มันพูดยาก การจะมาทำให้คนอื่นเข้าใจ ก็ต้องพูดให้เห็นภาพ การพูดให้เห็นภาพนี้ บางทีก็อาจจะต้องการสร้างภาพขึ้นมาบ้าง

ที่นี่ นรก-สวรรค์นี้ เราลองวิเคราะห์ง่ายๆ ในกรณีที่มีเมื่อมีจริงอย่างนั้น เป็นภาพเป็นภูมิ มันจะเหมือนกับชีวิตในโลกนี้ได้อย่างไร ถ้าเหมือนจริง ก็เห็นด้วยตาดี แต่นี่มองไม่เห็นด้วยตาใช่ไหม

ว่ากันตามหลักนะ นรกนี้เห็นด้วยตาใหม่ สวรรค์เห็นด้วยตาใหม่ ไม่เห็น เมื่อไม่เห็น สภาพชีวิตก็ต้องไม่เหมือนกับมนุษย์ใช้ใหม่ เมื่อไม่เหมือน วิธีการลงโทษ ความทุกข์ทรมานอะไรๆ นี้จะต้องแปลกไป ไม่เหมือนกับของมนุษย์

ถาม: มีปัญหากราบเรียนถามท่านต่อไปว่า เมื่อยอมรับว่ามีเป็นภาพภูมิเช่นนี้ มันอยู่ที่ไหน อยู่ข้างล่างหรือข้างบน?

ตอบ: นี่แหละวรรณคดีก็ว่าตามความรู้สึกของคน แต่ที่จริงในจักรวาลนี้ไม่มีล่างมีบน จะกำหนดที่ไหนเป็นล่างเป็นบนได้ละ

ถาม: ถ้าหากนรก-สวรรค์ขึ้นอยู่กับระดับจิตของคน ที่นี้คนเราเวลาใกล้จะตาย ถ้าเราคิดดี เราก็จะไปดี ถ้าเผื่อคนที่ เป็นใจมาตลอดชีวิต พอถึงตอนใกล้ตาย เกิดคิดดี เขาก็จะได้ไปดี แต่อีกคนหนึ่งทำดีมาตลอดชีวิต เกิดมาคิดไม่ดีตอนตาย ไม่กลายเป็นว่าทำดีมาตลอดชีวิตแล้ว ไม่ได้รับผลดีตอบสนองเลยหรือคะ?

ตอบ: มี มันเป็นอย่างนั้นได้จริง แต่ว่าไม่ต้องไปกลัวหรอก เอาตัวอย่างเลย เอาเรื่องที่มีในคัมภีร์ เช่น เรื่องพระนางมัลลิกา ซึ่งเป็นสาวกสำคัญของพระพุทธเจ้า ตอนตายนั้น จิตไม่ดีสักหน่อย ก็เลยตกนรกไปเจ็ดวัน เจ็ดวันเท่านั้นแล้ว ก็ไปดี ไปสวรรค์ต่อไป คือเวลาจิตจะดับ สำคัญที่สุดว่าจิตเศร้าหมองหรือผ่องใส

คนที่ทำแต่ความชั่วมาตลอด พื้นภูมิของจิตเป็นอย่างนั้นแล้ว จะให้คิดดีได้นั้น มันยากเหลือเกิน จึงเป็นกรณียกเว้น เหมือนกับน้ำที่ไหลบ่าท่วมทำนบไหลแรงมา จะให้ช่วยทวนกระแสนี้ยากที่สุด การสร้างระดับจิตที่เป็นอยู่ธรรมดาหนักไปข้างไหน ก็ทำให้มีแนวโน้มว่า เมื่อตาย จิตจะเป็นอย่างนั้น นี่เอาหลักทั่วไปก่อน

กรณียกเว้นนี้ยาก แรงดันไปทางหนึ่ง แล้วจะหักกลับอีกทางนั้น ยากแน่ แต่มันก็มี เป็นกรณียกเว้น ก็ตามเหตุปัจจัยนั่นเอง

คนทำดีมาตลอด แต่เวลาตาย อาจจะมีอะไรสักอย่างไม่ดี ที่เคยทำไว้ ก็เลยเสียไป แต่นรก-สวรรค์ไม่ใช่นิรันดร ต่อไปสิ้นระยะนั้นแล้ว ก็กลับไปดีได้อีก ฝ่ายตรงข้ามก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ไม่ต้องไปกลัว กลับจะเตือนให้ไม่ประมาท

แต่ทั่วไปก็ต้องเป็นไปตามแรงสะสม เป็นเรื่องของเหตุของผล แม้แต่ในชาตินี้ก็เหมือนกัน เหตุปัจจัยซับซ้อน ก็เห็นเป็นยกเว้น

ถาม: กรณีที่คนตายไปแล้ว เช่นตายไป ๓ วัน แล้วฟื้นขึ้นมาใหม่ แล้วก็เล่าว่าไปเที่ยวนรก-สวรรค์มา อธิบายว่าไปเห็นมาอย่างนั้นๆ อย่างนี้อยากทราบเรียนถามท่านว่า เขาตายไปจริงหรือเปล่า หรือว่าเขาเหมือนหลับไป เป็นเรื่องของจิตได้สำนึก ถ้าเขาตายไปจริง แล้วทำไมเขาถึงกลับมาอีกได้?

ตอบ: อาตมาว่าเขาตายไม่จริง หรือยังไม่ตายนั่นเอง

ถาม: แต่หมอก็ลงความเห็นว่ายตายแล้ว?

ตอบ: หมอก็มโนษย์ปุณฺณเหมือนกัน หมอก็ว่าไปตามปรากฏการณ์เท่าที่ยอมรับกันทางหลักวิชาว่า ถ้ามีสภาพอย่างนี้เกิดขึ้น เรียกว่าตายแล้ว แต่มันอาจจะมีอะไรละเอียดอ่อนกว่านั้นอีก ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เรื่องที่วิทยาศาสตร์ยังไม่พอมองเองก็ไม่ได้พิสูจน์ลึกซึ้งไปถึงขั้นนั้น ก็อาจจะเป็นไปได้

ถาม: แล้วกรณีที่เขาบอกว่าเขาไปนรก-สวรรค์มาละคะ?

ตอบ: ก็มีข้อพิจารณาได้หลายแง่ แ่งหนึ่งก็คือว่า คนผู้ที่มีความทรงจำอะไรเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ อย่างที่ได้รับรู้สืบต่อกันมาเหมือนเรานี้แหละ ในสังคมนี้รับรู้กันมาอย่างนี้ มีประเพณีสืบทอดกันมาอย่างนี้ มันก็ฝังอยู่ในจิตได้สำนึก พอแก่เข้าสู่สภาพจิตอย่างนี้ หมดความรู้สึกตัว ก็เหมือนกับฝันไป จิตนี้ก็พาไปท่องเที่ยวไปในภาพความทรงจำที่ได้สร้างขึ้นนั้น คือสร้างเองเที่ยวไปเอง ก็เกิดภาพอย่างนั้นขึ้นมาได้

ทีนี้ก็ต้องมาดูกันว่า ภาพนรก-สวรรค์ที่เขาไปเที่ยวมานั้น เหมือนนรก-สวรรค์ที่เล่ากันมาในประเพณีของเราไหม ถ้าเหมือน ก็มีทางเป็นไปได้ไปอย่างนั้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า เราคนธรรมดาตายพิสูจนไม่ได้ ก็เหมือนอย่างคนที่บอกว่าตายแล้วฟื้นขึ้นมาเล่า นั่นก็หมายความว่าต้องพิสูจนด้วยจิตของเขาเอง คนอื่นไม่อาจไปรู้ไปเห็นด้วย มันเป็นเรื่องยากตรงนี้ ที่บอกว่าพิสูจนไม่ได้ เพราะอย่างนี้แหละ จะพิสูจนก็ต้องเอาชีวิตของเราพิสูจน อยากรู้ว่ามีจริงไหม ลองตายดู ทีนี้ใครจะสู้ มาต้นตรงนี้ทุกที

ที่พูดกันนี้ ก็คือจะพิสูจนแบบไม่ใช่พิสูจนแท้ จะมาพิสูจนคนอื่นด้วยจิตคนอื่น ก็รู้ไม่ได้ เราจะเอาสิ่งที่รู้ด้วยจิตมาให้เห็น จะพิสูจนด้วยตา ก็ทำไม่ได้

เดี๋ยวนี้ก็ยังมั่นกวีวิทยาศาสตร์ทำแบบโบราณ คือ เมื่อเร็วๆ นี้มีนักวิทยาศาสตร์พยายามใช้วิธีการ พยายามพิสูจนว่า คนเราตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่ ทำเป็นห้องกระจกปิดทึบ เอาคนกำลังจะตายมาใส่ แล้วก็พยายามดู ช่วยกันสังเกตว่า คนเราพอตายแล้ว จะมีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ได้ใหม่เลย ในพระไตรปิฎกก็เล่าไว้

สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้ว มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ชื่อพระเจ้าปายาสี จะพิสูจนเรื่องตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ก็ใช้วิธีการวิทยาศาสตร์เหมือนกัน แต่เครื่องมือไม่ทันสมัย ไม่มีห้องกระจกเหมือนในปัจจุบัน แต่ท่านก็พยายามใช้วิธีการโดยอาศัยอุปกรณ์เท่าที่มีในสมัยนั้น เช่น แทนที่จะใช้ห้องกระจก ก็ใช้ตุ่มน้ำแทน

ท่านเอนักโทษประหารใส่ตุ่มเข้าไป ก็ทารุณหนอย แต่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีอำนาจทำได้ พอใส่ตุ่มแล้ว ก็ปิดให้มิด แล้วก็ยกจนกระทั่งแน่ใจว่าไม่มีรูรั่วเป็นทางออกได้ แล้วก็ปล่อยให้จนกระทั่งให้นักโทษตายไปเอง แต่อย่างไรๆ ก็ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น

การพิสูจน์อย่างนี้ ต้องเรียกว่าเป็นวิธีวิทยาศาสตร์ ในที่สุดพระเจ้าปายาสีก็สรุปออกมาว่า การตายแล้วเกิดไม่มีจริง ตายแล้วก็หมดสูญไป เสร็จแล้วก็มาเจอกับพระกুমารกัสสปะ พระกুমารกัสสปะก็ชี้แจงจนกระทั่งพระเจ้าปายาสียอมเชื่อ อันนี้มาใน *ปายาสีราชัญญสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อ ๓๐๑ หน้า ๓๕๒

ถาม: คนที่ทำบาปแล้วตกรนกลงไป ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น เขาเกิดสำนึกได้ ต้องการที่จะทำความดี จะได้ไหม?

ตอบ: ตอนนี้อยู่ไม่มีโอกาสแล้ว

ถาม: ไม่มีโอกาสที่จะทำความดีอีกหรือคะ?

ตอบ: ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น ไม่มีโอกาส

ถาม: แต่การทำความดีเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม ถ้าไม่ส่งเสริม ในขณะที่เขากำลังอยากจะทำความดี...?

ตอบ: นี่เป็นเรื่องของธรรมชาติ เราจะเข้าไปแทรกแซงได้อย่างไร นี่แหละจึงว่า ความเป็นได้หรือไม่ได้ในธรรมชาติ เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ เรื่องของธรรมชาติเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่เป็นไปตามใจอยากของคน

ในเมื่อเรารู้ว่าตายไปแล้ว ทำความดีไม่ได้ แก้วไม่ได้อีก จึงต้องทำเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ คือประมาทไม่ได้ ท่านก็เลยสอนเท่าที่ทำได้ปฏิบัติได้ ก็จึงเอามาย้ำว่า นี่นะ เธอตายไปแล้ว ถ้าไปตกรนกลงไป แก้วใหม่ในนั้นไม่ได้นะ ฉะนั้นจึงต้องทำความดีเสียตั้งแต่บัดนี้

แต่ตามปกติ มนุษย์ย่อมทำความดีบ้าง ทำความชั่วบ้าง ปนกันไป ดังนั้น เมื่อรับผลกระทบชั่วในนรกแล้ว ต่อไปกรรมดีที่เคยทำไว้ก็ให้ผลได้อีก เช่นกลับมาเกิดเป็นมนุษย์

ถาม: ท่านคะ แต่พอรู้สึกตัวว่าทำความชั่วมา เพียงแค่ตอนที่รู้สึก ก็เรียกว่าทำความดีแล้วใช่ไหมคะ?

ตอบ: ก็เป็นความดีแล้ว เป็นความสำนึก เพราะมันจะเป็นจุดเชื่อมต่อกับเกิดสติ แล้วหันกระแสได้ต่อไป เราจะเปลี่ยนกระแสได้นี้ ต้องสำนึกก่อน สำนึกแล้วก็รู้ เป็นสติกับปัญญา ทำให้เปลี่ยนแปลงหันเหวิธีการ หันเหทิศทาง

ถาม: เพราะฉะนั้น นักโทษที่กำลังได้รับโทษอยู่ ก็ยังมีโอกาสอยู่ โอกาสสุดท้ายตอนที่สำนึกได้?

ตอบ: เออละ แก่ก็ทำดี แม้แต่จิตที่สำนึกนี้ก็ทำให้แก่หันมายึดเหนี่ยวสิ่งที่เป็นคุณงามความดี สิ่งที่เป็นธรรมะ เป็นกุศลขึ้น

ถาม: อยากกราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่า เรื่องผี หรือวิญญาณนี้มีจริงไหม ท่านเคยพบเองบ้างไหมคะ?

ตอบ: อาตมายังไม่เคยพบกับผีเลย

ถาม: แล้วในความคิด ท่านว่ามีจริงไหมคะ?

ตอบ: ยังเชื่อไว้เฉยๆ ก่อน เชื่อไว้ คือตอนนี้เราก็แค่มองจากเหตุผล เหตุผลก็ไปเนื่องด้วยศรัทธา เห็นว่ามีเหตุผลแล้วก็ศรัทธา แต่มันไม่ใช่ภาพที่เห็นจริงเห็นประจักษ์ ก็พูดกันแค่ว่า พอมีทางเป็นไปได้ไหม

เอาอย่างนี้ดีกว่า เอาทฤษฎีอย่างนี้แล้วกัน ในกรณีที่มีมืออยู่
ผีจะปรากฏแก่คนได้อย่างไร จะปรากฏได้ ก็เป็นเรื่องของกำลังจิต
ต่อกัน ถ้าผีมีกำลังจิตแรงกว่าของคนนั้น และผีต้องการให้เขาเห็น
คนที่มีกำลังจิตอ่อนกว่า ก็ให้เห็น แต่ถ้าคนนั้นมีกำลังจิตแข็งแกร่งกว่า
ผีก็สะกดไม่ได้ ก็จะไม่เห็นผี เพราะฉะนั้น การที่จะเห็นผีได้ต้อง

๑. ตกใจ ใจไม่ปกติ กำลังใจเสียไป ครั้งหลับครั้งตื่น จิตใจ
ไม่แข็ง (ผีได้โอกาส)

๒. ต้องสัมพันธ์กันระหว่างผีใจแข็งแคไหน หรือคนใจอ่อน
แคไหน คนธรรมดายากที่จะเห็นได้

ถาม: ขอเรียนถามว่า คนเรานี่ เวลาตาย ถ้าทำดีจะไปสวรรค์
เลย หรือทำชั่วจะไปนรกเลย หรือต้องรอให้มีการตัดสินก่อนคะ?

ตอบ: ไม่รู้จะเอาใครมาตัดสิน เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามกฎ
ธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามผล ทำความชั่วผล
ชั่วก็เกิด ทำความดีผลดีก็เกิด จึงบอกว่าเป็นกฎธรรมดา ไม่จำ
เป็นต้องอ่อนนอนอะไรอีก

ผลเกิดจากเหตุ ฉะนั้น ถ้าจะไปสวรรค์ เวลาตายก็ต้องทำ
ระดับจิตใจของเราให้ดี ถ้าระดับจิตใจของเราผ่องใส นึกถึงสิ่งที่ดีงาม
ก็ไปสวรรค์ เป็นการตัดสินตัวเองเลย ไม่ต้องมีใครมาตัดสินอีกแล้ว

ถาม: ขอเรียนถามท่านต่อว่า คนเราต้องทำดีที่เปอร์เซ็นต์
จึงจะไปสวรรค์ และทำชั่วที่เปอร์เซ็นต์ จึงจะไปนรก แล้วถ้าเป็น
กรณีกำกวมกัน จะเป็นยังไงคะ?

ตอบ: อันนี้ขึ้นอยู่กับภูมิระดับจิตที่มีอยู่ตามธรรมดา ไม่
ต้องพูดเป็นเปอร์เซ็นต์ จิตอยู่ในระดับใด ก็ไปตามนั้น แต่ถ้าระดับ
กำกวมกัน ก็น่าจะ मामनुष्यละมั้ง

แต่การเกิดเป็นมนุษย์นี่ ท่านว่ายากเหลือเกินนะ ตามหลักบอกว่า มนุษย์นี่เป็นสุคติของเทวดา เทวดานี้อยากเกิดเป็นมนุษย์นะ เทวดาที่เราว่ามีความสุขสบายนี้ พวกนี้ตรัสรู้ยาก เพราะว่าเทวดาได้รับแต่อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในสิ่งที่เป็นสุข มีแต่ทางให้ลุ่มหลงมัวเมามาก พวกนี้หลุดพ้นยาก

การได้มาเกิดเป็นมนุษย์นี่ดี เพราะได้รับสุขบ้างทุกข์บ้าง มีบทเรียนชีวิตมาก มีประสบการณ์ที่จะสอนตนเอง ทำให้เกิดสติ จะทำให้ชีวิตสูงส่งอม ญาณปัญญาแก่กล้า ทำให้ตรัสรู้ได้ดี ฉะนั้น ท่านว่า การมาเกิดเป็นมนุษย์นี่ดีแล้ว เทวดายังอยากมาเกิดเป็นมนุษย์เลย ทีนี้ปัญหาอยู่ที่ว่า จะใช้ชีวิตมนุษย์อย่างไรจึงจะดีที่สุด

ถาม: ท่านคะ อย่างคนที่ตายโดยอุบัติเหตุ ไม่มีเวลามาตั้งระดับจิตใจ อย่างนี้จะไปอย่างไรคะ?

ตอบ: อุบัติเหตุอย่างรถชนนี่ยังไม่เร็วเท่าไร นึกถึงพวกระเบิดนิวเคลียร์สิ บางอย่างวับเดียวหายไปทั้งตัวเลย แม้แต่ขี้เถ้าก็ไม่เห็น

นั่นแค่ความเร็วของวัตถุ แต่จิตยังเร็วกว่าวัตถุ ๑๗ เท่า แค่นี้ก็หมดปัญหาเลย ๑๗ ขณะจิตเป็น ๑ ขณะรูป นี่ทางอภิธรรมว่าไว้

ตามหลักวิชานี่คือว่า ทุกสิ่งเกิดดับตลอดเวลา เรามองไม่เห็นมันเอง มันเกิดดับเร็วมาก เร็วชนิดที่เราไม่มีเครื่องวัดได้ วัตถุเกิดดับเร็วมากอย่างนี้ จิตยังเกิดดับเร็วกว่า ๑๗ เท่า แค่นี้คงพอนะ

ถาม: ท่านคะ เท่าที่สรุปได้เป็นอันว่า สวรรค์-นรกมีจริงเพราะมีกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรในพระไตรปิฎก ขอกราบเรียนถามว่า ในพระไตรปิฎกมีบอกไว้หรือเปล่าคะว่า อยู่ที่ส่วนไหนในจักรวาล?

ตอบ: ไม่มี ไม่มีกล่าวไว้

ถาม: ในกรณีนี้ ถ้ามีผู้ถาม จะอธิบายอย่างไรดีคะ?

ตอบ: มันเป็นภพหนึ่ง แล้วมันเป็นลักษณะชีวิตคนละแบบ เมื่อมันเป็นชีวิตคนละแบบ มันอาจจะอยู่ที่ตรงไหนก็ได้ ซ้อนกันอยู่ก็ได้ อย่างที่เรียกกันว่า คนละมิติ ในพระไตรปิฎกมีพูดถึง همینโลกธาตุ แสนโลกธาตุ โลกธาตุก็คือจักรวาล คือ ในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าจักรวาลนี้มีมากมายเหลือเกิน

แต่ที่นี้ มีสวรรค์ในอรรถกถา ซึ่งคงจะได้แนวมาจากอินดูอย่างในไตรภูมิ ก็มาจากอินดูนี้ด้วย คือเอาเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีทวีปโดยรอบ ๔ ทวีป

ที่เขาพระสุเมรุนั้น ได้ลงไปทีพื้นล่าง อสุรอยู่ แล้วที่เชิงเขาพระสุเมรุ ก็พวกท้าวโลกบาลอยู่ เป็นพวกเทวดารับใช้ชั้นดาวดึงส์ ลูกน้องท้าวสักกะ สูงขึ้นไปก็ท้าวสักกะอยู่ แล้วก็สูงขึ้นเรื่อยๆ

คตินี้มาจากสายพราหมณ์ ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มี นรก-สวรรค์ในอรรถกถา ก็เอาที่มีในพระไตรปิฎกมาเชื่อมกับความคิดสายพราหมณ์-อินดูประกอปกัน มองในแง่หนึ่งว่า ท่านพูดกับคนทั่วไป ในยุคสมัยที่รู้เข้าใจกันอย่างนั้น จะได้สื่อกันง่าย

ที่นี้ ถ้าเราไม่พูดอย่างอรรถกถาฎีกา ไม่ยุ่งเกี่ยวกับความรู้เข้าใจและนิยมยึดถือของยุคสมัย ลองว่ากันตามหลัก

หลักนั้นก็รู้กันอยู่แล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นภพต่างหากออกไป เป็นชีวิตอีกระดับหนึ่ง ซึ่งมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ต่างจากเรามีอินทรียสำหรับรับรู้ต่างออกไป อย่างน้อยต่างระดับ เช่น เทวดาที่ว่า ถ้าไม่แสดงตัว ก็เป็นอทิสสมานกาย คือมองไม่เห็นตัว เวลาเกิดก็ผุดโผล่ขึ้นมาโตเต็มตัวทันที เวลาตาย ก็ไม่ทิ้งซากไว้ ไม่มีศพ

ในสภาพตามหลักอย่างที่ว่านี้ สัตว์นรก หรือเทวดาก็ตาม มีรูปร่าง และเป็นอยู่เป็นไปอย่างไร คนย่อมคิดไม่ออก บรรยายไม่ถูก มันก็ต้องไปอีกแบบหนึ่ง ที่ต่างไปสิ้นเชิง ชนิดที่พูดไม่ถูก และคิดไม่ถึง อย่างที่ว่าแล้ว

ที่นี่ ในเวลาสอนชาวบ้าน จะพูดถึงความทุกข์ความสุขใน นรก-สวรรค์ จะมัวอธิบายให้เห็นตัวเปรตตัวเทวดา เป็นต้น ก็คงพูดกันอยู่แค่นั้น ไม่มีทางรู้เรื่องแน่ ก็เลยไม่ต้องสอนศีลสอนธรรม ลองนึกดูว่าจะทำอย่างไรดี ก็ต้องพูดตามสภาพในโลกมนุษย์นี่แหละ นี่เป็นวิธีมองอย่างหนึ่ง คือพูดให้เห็นจริงเห็นแจ้งแบบเทียบเคียง

นี่พูดยาวแล้วในแง่สวรรค์-นรกระดับที่หนึ่ง ซึ่งเป็นชั้นผลที่ไกลตัว แต่เราก็มักจะสนใจกันงั้นแหละมาก เพราะเป็นปัญหาโลกแตก พูดกันมาเป็นพันๆ ปีแล้ว เป็นเรื่องของนักศาสนา-ปรัชญา

ที่นี่พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ มุ่งสิ่งที่ปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ ให้เราวางท่าทีให้ถูกต้องต่ออนรก-สวรรค์

ถาม: ท่านคะ อย่างสวรรค์-นรกในระดับที่สอง สวรรค์ในอก นรกในใจ แต่อย่างคนที่ทำความชั่ว แต่ไม่รู้สึกรู้ว่าทำสิ่งที่ผิด ก็ไม่มีทุกข์ จะเป็นอย่างไรคะ?

ตอบ: เป็นไปได้ คือจิตมีหยาบมีละเอียดย แต่คนเราต้องการความก้าวหน้า คนนี้พอมีปัญญา เมื่อมีคุณธรรมมากขึ้น จิตก็จะประณีตขึ้น และไวขึ้นต่อเรื่องที่ละเอียด ก็จะมีรู้สึกต้องการให้ชีวิตของตัวเองดีงาม มีความบริสุทธิ์ ก้าวหน้าไปในทางคุณธรรม ความดี-ความชั่วจะเข้ามากระทบความรู้สึกของเขามากขึ้น

ถ้าจิตหยาบอย่างพวกสัตว์เดรัจฉาน ก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะพวกนี้ไม่มีปัญญาที่จะเข้าใจ

ทีนี้คนเราจะอยู่ระดับนั้นตลอดไปหรือ แล้วเราอยากจะมี จิตระดับนั้นหรือ ถ้าจิตของเรามีความไวขึ้นแล้ว ทีนี้ ความดีความชั่ว เราจะไม่รับรู้ ก็ไม่ได้ มันเป็นกฎธรรมดา มันฝืนตัวเองไม่ได้

ที่เขาไม่รู้มัน ก็เพราะจิตยังหยาบเกินไป แต่พอจิตประณีตขึ้น เหมือนกับกระจกแว่นตา มีฝุ่นละอองจับนิดหน่อย ก็เห็นใช้ใหม่ ถ้าเป็นกระจกที่ตื้นนั้น มีฝุ่นจับมากกว่านี้ ก็ไม่เห็นเป็นไร เพราะยังดูใสอยู่ใช้ใหม่ ทีนี้ ถ้าเป็นพื้นบ้าน จะสกปรกกว่านั้นก็ได้ พื้นนี้ที่ ว่าสะอาด ก็ยังสกปรกกว่ากระจกตู้ แต่จะตั้งวางเครื่องใช้ก็ได้

เวลามีปัญญามากขึ้น จิตประณีตมากขึ้น มันก็จะสว่างไป เห็นสิ่งที่ใคร่หมองมากขึ้น จะไปค้ำตนเองหลอกตัวเอง ก็ไม่ได้ ยิ่งถ้าต้องการให้จิตของเราก้าวหน้ายิ่งขึ้น เราก็ยังต้องถนอมระวัง แล้วว่ากันไป เราจะยอมให้จิตของเราอยู่ในระดับต่ำไปได้เท่าไร

เพราะฉะนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่ว่า คนที่มีจิตหยาบมาก อาจ จะทำความชั่วโดยไม่รู้สึกรู้หาย หรือมองไม่เห็นความชั่ว แต่ว่าต่อไป เมื่อจิตของเขาก้าวหน้าประณีตมากขึ้น ความดี-ความชั่วก็จะกระทบเขาแรงขึ้น ก็จะทำให้ร้อนใจหนัก และแก้ตัวไม่ได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อใครรู้เข้าใจขึ้นมาแล้ว ก็รีบป้องกันเสีย ไม่ประมาทไว้ พยายามประคับประคองจิตและชีวิตของตนให้ดี

เมื่อจิตของเราบรรพธรรม รับกุศล รับความดีงามแล้ว มันจะ ต้องการถนอม ต้องการทำความดีเอง เราจะพยายามเลี่ยง ไม่อยากให้ความชั่วเข้ามาทำให้เสียความบริสุทธิ์ของชีวิตจิตใจ ถ้าถึงขั้นนั้น ก็บอกว่าเป็นขั้นนริยสาวก แต่ถ้าเขายังมีตัณหาตัณหา ยังมองไม่เห็น อย่างนั้น ก็ต้องยอมให้เป็นภาระของสวรรค์-นรกมาชวณ มาชู่

ถาม: ก็แสดงว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ ก็ไม่มีใช้ไหมคะ?

ตอบ: มันก็มีของมันชัดเจนอยู่อย่างนั้นแหละ คือสภาพจิตของเขามันเป็นนรกอยู่แล้ว จนกระทั่งอันที่ตกลงไป ก็เป็นเรื่องของนรก มันเสมอกันจนไม่รู้รู้สึกต่างกัน

ถาม: คือแสดงว่า เขาไม่รู้ว่าจะวรรคเป็นอย่างไร?

ตอบ: ไม่รู้ เพราะเขาอยู่นรกตลอดเวลา จิตหยาบอยู่ตลอดเวลาเลย อัดตัวอยู่ตลอดเวลา จนไม่รู้ว่าจะโปร่งโล่งเป็นอย่างไร

ถาม: ถ้าอย่างนั้น ที่ท่านบอกว่านรก-สวรรค์มีอยู่ ๓ ความหมาย ความหมายที่ ๓ ท่านบอกว่าอยู่ที่การปรุงแต่ง?

ตอบ: คืออยู่ในชีวิตประจำวัน อยู่ที่อายตนะ มากับการรับรู้

ถาม: คือเกิดความสงสัยว่า นรก-สวรรค์ในความหมายที่สองและที่สามต่างกันอย่างไร เพราะการรับรู้ทางอายตนะที่รู้สึกเป็นสุขหรือทุกข์ ก็เป็นเรื่องของจิตใจ?

ตอบ: ต่างกันที่ความประณีตหรือชอยละเอียด คือ ระดับที่สองนี้ เขาเป็นจุดเป็นหย่อม เป็นเรื่องการกระทำที่เด่นชัด เป็นอันๆ ว่า ทำกรรมดีอันนี้ไปแล้ว ทำให้เกิดปิติ เป็นสุข ทำกรรมชั่วไปแล้ว ทำให้เกิดความเวรร้อนในใจ ก็ปรากฏขึ้นเป็นเรื่องๆ เป็นระยะๆ ไป

ส่วนระดับที่สาม พุดถึงสภาพจิตที่เป็นไปในการรับรู้ตลอดเวลา หรือกระทำต่อกันกับสิ่งที่รับรู้อยู่ทุกๆ ขณะ ซึ่งก็สัมพันธ์กับระดับที่สอง คือเป็นด้านที่ปรุงแต่งส่งสมอยู่เรื่อยๆ ทีละเล็กทีละน้อย แล้วก็ไปแสดงผลออกเป็นระดับที่สองนั่นเอง

ตลอดจนเลยกว่านั้น เมื่อว่าถึงการให้ผลช่วงนานไกล ปรุงแต่งไปๆ สภาพจิตก็หลอมตัวเป็นอย่างนั้น ระดับจิตก็อยู่ตัวในขั้นนั้น ก็ออกมาเป็นนรก-สวรรค์ระดับที่หนึ่ง สัมพันธ์กันทั้งหมด

บทเสริม

ผลกรรมในชาติหน้า

เรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่ เป็นคำถามที่คนสนใจกันมาก และเป็นข้อกังวล้างใจของคนทั่วไป เพราะเป็นความลับของชีวิตที่อยู่ในอวิชชา จึงเห็นควรกล่าวสรุปแทรกไว้ที่นี้เล็กน้อย เฉพาะแง่ว่า มีจริงหรือไม่ พิสูจน์ได้อย่างไร

๑. ตามคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานใน คัมภีร์และแปลความตามตัวอักษรก็ตอบได้ว่า สิ่งเหล่านี้มี

๒. การพิสูจน์เรื่องนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจแสดงให้เห็น ประจักษ์แก่ผู้ไม่รู้ ไม่ว่าในทางบวกหรือในทางลบ คือไม่ว่าในแง่มีหรือในแง่ไม่มี เป็นไปได้เพียงขั้นเชื่อว่ามี หรือเชื่อว่ามี เพราะทั้งผู้เชื่อและผู้ไม่เชื่อ หรือผู้พยายามพิสูจน์ว่ามีและผู้พยายามพิสูจน์ว่าไม่มี ต่างก็ไม่ว่างที่ไปที่มาแห่งชีวิต ไม่ว่าจะของตนหรือของผู้อื่น ต่างก็มีอดีต อดีต แม้เพียงการเกิดคราวนี้ของตนเอง ก็รู้ไปไม่ถึง แม้แต่ชีวิตตนเองที่เป็นอยู่ขณะนี้ ก็ไม่รู้ และมองไม่เห็นอนาคตแม้เพียงว่า พຸ່ງนี้จะเป็นอย่างไร

๓. ถ้าจะพิสูจน์ หลักมีว่า สิ่งที่เห็น ต้องดูด้วยตา สิ่งที่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหู สิ่งที่ลิ้ม ต้องชิมด้วยลิ้น เป็นต้น สิ่งที่เห็น ถึงจะใช้ลิ้น หู และลิ้นลิ้นรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่ได้ยิน จะใช้สืบทากับ ลิ้นจุมุทรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้

แม้แต่สิ่งที่เห็นได้ สิ่งที่ได้ยินได้ แต่ต่างระดับคลื่น ต่างความถี่ ก็ไม่รู้กัน บางอย่างที่แมวมองเห็น สิบตาคนรวมกันก็มองไม่เห็น บางอย่างที่ยังคงควาได้ยิน สิบหูคนรวมกันก็ไม่ได้ยิน ฯลฯ

ในแง่ที่หนึ่ง การตายการเกิด เป็นประสบการณ์ของชีวิตโดยตรง หรือแคบลงมา เป็นปรากฏการณ์ของจิต ซึ่งต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตหรือจิตเอง การพิสูจน์จึงควรเป็นไปดังนี้

ก) พิสูจน์ด้วยจิต ท่านให้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่งถึงที่ แต่ถ้าไม่ยอมทำตามวิธีนี้ หรือกลัวว่าที่หาเห็นในสมาธิ อาจเป็นการเอานิมิตหลอกตัวเอง ก็เลื่อนสู่วิธีต่อไป

ข) พิสูจน์ด้วยชีวิต ตั้งแต่เกิดมาคราวนี้ คนที่อยู่ ยังไม่เคยมีใครตาย ดังนั้น จะรู้ว่าเกิดหรือไม่ ต้องพิสูจน์ด้วยการตาย ของใคร ของคนนั้น แต่วิธีนี้ไม่ปรากฏว่ามีใครกล้าทดลอง

ค) เมื่อไม่ยอมพิสูจน์ ก็ได้เพียงขั้นแสดงหลักฐานพยาน และชี้แจงเหตุผล เช่น หาตัวอย่างคนระลึกชาติได้ และสอบสวนกรณีต่างๆ เช่นนั้น หรือแสดงเหตุผลโดยหาความจริงอื่นมาเปรียบเทียบ อย่างเรื่องวิสัยแห่งการเห็น การได้ยิน ที่ขึ้นต่อระดับคลื่นและความถี่ เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้ว ช่วยให้เห็นว่าน่าเชื่อ เชื่อบ้าง หรือเชื่อมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งรวมอยู่ในขั้นของความเชื่อเท่านั้น

๔. ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ หรือจะพยายามพิสูจน์ให้กันและกันดูได้แค่ไหนก็ตาม สิ่งทีหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีใครหนีพ้น ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง และเป็นทีสืบต่อออกไปของชีวิตข้างหน้าทีเชื่อหรือไม่เชื่อว่ามีนั่นด้วย ก็คือ ชีวิตขณะนี้ ที่มีอยู่แล้วนี้ ทีจะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เราควรเอาใจใส่ให้มาก จึงได้แก่ชีวิตปัจจุบัน และสำหรับพระพุทธรศาสนา ในฐานะเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ สิ่งที่เป็นจุดสนใจกว่า และเป็นที่น่าสนใจแท้ จึงได้แก่การปฏิบัติต่อชีวิตที่เป็นอยู่ นี้ว่าจะดำเนินชีวิตที่กำลังเป็นไปอยู่นี้ให้ดีได้อย่างไร จะใช้ชีวิตที่มีอยู่แล้วนี้อย่างไร เพื่อให้เป็นชีวิตที่เป็นอยู่อย่างดี และเพื่อให้ชีวิตข้างหน้า ถ้ามี ก็มั่นใจได้ว่า จะสืบต่อออกไปเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย

ดังนั้น สิ่งที่เราควรกล่าวถึง จึงได้แก่ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

- **บาลีชั้นเดิม** คือพระสูตรทั้งหลาย กล่าวบรรยายเรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ ใ้สั้นย่อ^๑ โดยมากท่านเพียงเอ่ยถึงหรือกล่าวถึงเท่านั้น แสดงถึงอัตราส่วนของการให้ความสนใจแก่เรื่องนี้ว่ามีเพียงเล็กน้อย ในเมื่อเทียบกับคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในโลก หรือข้อปฏิบัติจำพวกศีล สมาธิ ปัญญา

- **บาลีเมื่อกล่าวถึงผลร้ายของกรรมชั่ว และอนิสงส์ของกรรมดี** ถ้ากล่าวถึงการไปเกิดในนรกหรือสวรรค์ มักกล่าวไว้ต่อท้ายผลที่จะประสบในชีวิตนี้ โดยกล่าวถึงผลในชีวิตนี้ ๔-๕-๑๐ ข้อ แล้วจึงจบลงด้วยคำว่า “เมื่อกายแตกทำลาย ภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก” หรือ “เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์”^๒

ข้อสังเกตในเรื่องนี้มี ๒ อย่าง คือ

ประการแรก ท่านถือผลในชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ และแยกแยะอย่างชัดชัดเป็นอย่างไร ไป ส่วนผลหลังตาย กล่าวเพียงปิดท้ายไว้ให้ครบรายการ

ประการที่สอง การตรัสถึงผลดีผลร้ายเหล่านั้น เป็นไปในลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องวอนหวัง เป็นเรื่องของความรู้ไว้ให้เกิดความมั่นใจเท่านั้น ถึงไม่ตั้งความปรารถนา ก็ยอมเป็นไปเช่นนั้น

- **สำหรับคนที่ไม่เชื่อ** ในเมื่อยังได้เพียงแค่เชื่อ คือเชื่อว่ามี ยังไม่รู้แจ้งประจักษ์จริง ย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกแห่งจิตใจของตนได้โดยเด็ดขาด คนเหล่านี้ เมื่อเรียวแรง ความมัวเมาในวัยหนุ่มสาวเสื่อมไปแล้ว ถูกชราครอบงำ ความหวาดหวั่นต่อโลกหน้าก็มักได้ช่องแสดงตัว ซึ่งเมื่อไม่ได้เตรียมความดีไว้ ก็จะมีทุกข์มาก ดังนั้น เพื่อความมั่นใจ ถึงคนที่ไม่เชื่อ ก็ควรทำดีไว้ จะมีหรือว่าไม่มี ก็มั่นใจและโล่งใจ

- **สำหรับคนที่เชื่อ**

ก) พึงให้ความเชื่อนั้น อิงหลักแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง คือ ให้มองผลในชาติหน้าว่าสืบต่อไปจากคุณภาพของจิตใจที่ได้สร้างขึ้นไว้แล้วในชาตินี้ แล้วเน้นที่การทำกรรมดีในปัจจุบัน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพจิตคุณภาพชีวิตที่ดีงาม เพื่อให้ชีวิตสืบต่อไปข้างหน้าเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย

การเน้นในแง่นี้ จะทำให้การเกี่ยวข้องกับชาติหน้าหรือความหวังผลชาติหน้า เป็นไปในรูปของความมั่นใจโดยอาศัยปัจจุบันเป็นฐาน และการหวังผลชาตินั้น จะยิ่งทำให้เอาใจใส่ให้ความสำคัญแก่ชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากขึ้น ไม่เสียหลักที่ว่าถึงจะยุ่งเกี่ยวกับชาติหน้าอย่างไร ก็อย่าให้สำคัญกว่าชาติที่เป็นอยู่ขณะนี้ คืออย่าให้เสียการกระทำในปัจจุบัน และจะได้ไม่เน้นการทำกรรมดีแบบเป็นการลงทุนเพื่อแสวงหาผลกำไร

ข) ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น ควรช่วยให้เลิกหรือให้บรรเทา การพึ่งพาอาศัยอำนาจดลบันดาลหรือสิ่งลึกลับภายนอกลงด้วย เพราะการเชื่อชาติหน้า หมายถึงการเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำ ความมั่นใจในผลที่จะได้จะถึงด้วยการทำกรรมดีที่เป็นเหตุปัจจัย และการที่จะต้องก้าวหน้าเจริญสูงขึ้นในสังสารวัฏนั้น

ส่วนการรอหวังพึ่งอำนาจภายนอก ย่อมเป็นการทำตัวให้อ่อนแอ และเป็นการกอดตัวเองให้ถอยจมลงหรือล้าหลังห่างออกไปในสังสารวัฏ

หากผู้ใดถลำตัวหวังพึ่งอำนาจเหล่านั้นไปบ้างแล้ว ก็ควรรีบถอยตัวออกมาสร้างเร็วแรงกำลังของตนเองขึ้นใหม่โดยเร็ว

● **สำหรับผู้เชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม** จะต้องพยายามก้าวไป หรือได้รับการสอนให้ก้าวไปถึงขั้นเว้นกรรมชั่ว ทำกรรมดี โดยไม่ต้องขึ้นต่อความเชื่อหรือความไม่เชื่อนั้นเลย คือทำได้โดยไม่ต้องหวังผลชาติหน้า หรือถึงแม้ไม่เชื่อว่ามีชาติหน้า ก็จะไม่ทำชั่ว ผลขั้นนี้ทำให้เกิดขึ้นได้โดย

๑) **ฝึกอบรมกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ** ให้กล้าแข็ง คือทำให้เกิดความไม่ไธธรรม รักความดีงาม ต้องการความประณีตหมดจด มุ่งให้ทุกสิ่งทุกอย่างบรรลุอุดมสภาวะของมัน

๒) **สร้างความไม่รักในปิตุสขอันประณีตลึกลับซึ่งภายใน** และให้ความไม่ปิตุสขประณีตหรือการได้ประสบปิตุสขประณีตนั้น เป็นเครื่องป้องกันการทำชั่วและหนุนการทำดีโดยตัวของมันเอง ทั้งนี้ เพราะการที่จะได้ปิตุสขประณีตนั้น ย่อมมีเงื่อนไขอยู่ในตัวว่าต้องเว้นทุกจริต ประกอบสุจริต และการได้ปิตุสขประณีตนั้นแล้ว ก็จะเป็นแรงหนุนเหนี่ยวไม่ให้หลงไหลกามถึงขั้นที่จะประกอบกรรมชั่วร้ายได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับปัสติสุขประณีตชั้นโลกีย์ อาจต้องระมัดระวังบ้างที่จะไม่ให้ติดเพลินมากเกินไปจนเสียงานหรือหยุดความก้าวหน้า^๔

๓) ฝึกรวมจิตปัญญาให้เจริญถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ มีความรู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต หรือรู้ธรรมดาแห่งสังขาร พอที่จะทำจิตใจให้เป็นอิสระได้บ้างพอสมควร ไม่หลงไหลติดอาภิมหรือกามวัตถุถึงกับจะทำความชั่วร้าย มองชีวิตจิตใจของมนุษย์อื่นสัตว์อื่นด้วยความเข้าใจ หยั่งเห็นทุกข์สุขและความต้องการของเขา พอที่จะทำให้เกิดการในทางที่เกื้อกูลช่วยเหลือด้วยกรุณา ใจไม่โน้มน้อมไปในทางที่จะเบียดเบียนผู้อื่น

ข้อนี้นับเป็นขั้นแห่งการดำเนินชีวิตของท่านผู้ได้เข้าถึงโลกุตตรธรรม ซึ่งมีโลกุตตรสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแล้ว หรืออย่างน้อยก็เป็นขั้นของผู้ดำเนินชีวิตตามแนวปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโลกุตตรธรรมนั้น

ถ้าแม้ยังไม่ถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ก็เป็นอยู่ด้วยศรัทธาที่เป็นบุพภาคของปัญญานั้น คือ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อปัญญา ซึ่งเชื่อในวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มั่นใจในชีวิตที่เป็นอิสระด้วยปัญญานั้นว่า เป็นชีวิตที่ดั่งามประเสริฐสุด และพยายามดำเนินปฏิบัติแห่งการเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณานั้นด้วยตนเอง^๕

ความจริง หลักปฏิบัติทั้งสามข้อนี้เนื่องถึงกัน ใช้ประกอบเสริมกันได้ โดยเฉพาะข้อที่ ๑) ต้องใช้ในการทำสิ่งดั่งามทุกอย่าง จึงเป็นที่อาศัยของข้อ ๒) และ ๓) ด้วย

ถ้าปฏิบัติได้ตามหลักสามข้อนี้ ความเชื่อเรื่องผลกรรมในชีวิตหน้า ก็จะเป็นเพียงส่วนช่วยเสริมความมั่นใจในการเว้นชั่ว-ทำดีให้มั่นคงแน่วแน่ยิ่งขึ้นสำหรับบางคน แต่ไม่ถึงกับเป็นตัวตัดสินใจเด็ดขาดว่า ถ้าเขาจะไม่ได้รับผลนั้นในชาติหน้าแล้ว เขาจะไม่ยอมทำความดีเลย

ถ้าอ่อนแอเกินไป ไม่สามารถฝึกคนหรือฝึกตนให้ปฏิบัติตามหลักสามข้อนี้ได้ การใช้ความเชื่อต่อผลกรรมชาติหน้าเป็นเหตุจูงใจให้เว้นชั่วทำดี ก็ยังดีกว่าปล่อยให้ดำเนินชีวิตกันอย่างหลงใหลในการเสพกามวัตถุ มุ่งแต่แสวงหาอามิสมาปรนเปรอตน ซึ่งมีแต่จะทำให้การเบียดเบียนและความชั่วร้ายนานาระบาดแพร่หลาย นำชีวิตและสังคมไปสู่หายนะถ้ายเดียว

ถึงอย่างไร ความเชื่อผลกรรมชาติหน้า ก็จัดเข้าในโลภีย-สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อให้ก้าวหน้าไปในทางดีงามได้ง่ายขึ้น

ผลกรรมตามนัยแห่งจุฬารามวิมังคสูตร

เมื่อทำความเข้าใจกันอย่างนี้แล้ว ก็ขอนำพุทธพจน์แห่งสำคัญที่กล่าวถึงผลกรรมซึ่งสืบเนื่องจากปัจจุบันไปถึงภพหน้าตามที่ปรากฏในจุฬารามวิมังคสูตร มาแสดงไว้

สรุปใจความได้ ดังนี้

“ดูกรรมาณพ ลัทธิทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นที่กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกลัทธิทั้งหลายให้ทราบและประณีต”

๑. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มักทำปาณาติบาต เป็นคนเห็นมีโทษหมกมุ่นอยู่ในการประหัตประหาร ไร้เมตตาการุณย์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ละเว้นปาณาติบาต มีเมตตาการุณย์ มักเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุยืน

๒. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือ ไม้ ศัสตรา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรคมาก (ซีโรค)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรคน้อย (มีสุขภาพดี)

๓. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้เป็นคนมักโกรธ เคียดแค้นง่าย ใรวางกล่าวชนิดหนอย ก็ขัดใจพลุ่งพล่าน พยาบาท แสดงความซึ่งเคียดให้ปรากฏ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีผิวพรรณทรม (ไม่สวยไม่งาม)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มักโกรธ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนน่าเลื่อมใส (มีรูปร่างท่าทางชวนใจนิยม)

๔. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มีใจริษยา คนอื่นได้ลาภได้รับความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ก็ไม่สบายใจ ทนไม่ได้ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีศักดิ์ตาน้อย (ต่ำต้อยด้อยอำนาจ)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มีใจริษยา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีศักดิ์ตามาก (มีเดช มีอำนาจมาก)

๕. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่บำเพ็ญทาน ไม่ให้ปันข้าว น้ำ ผักนึ่งห่ม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโทษะน้อย

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้บำเพ็ญทาน ให้ปันข้าว น้ำ ผักนึ่งห่ม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโทษะมาก

๖. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้เป็นคนแข็งกระด้าง เย่อหยิ่ง ชอบดูถูกคน ไม่เคารพนับถือ กราบไหว้ แสดงความเชื่อเพื่อ แก่ผู้ที่สมควรได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๓ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลต่ำ

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง ไม่เยอหยิ่ง แสดงความเคารพนับถือ กราบไหว้ เชื้อเพื่อ แก่ผู้สมควรได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลสูง

๗. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่เข้าหา ไม่สอบถามสมณะหรือพรหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรมีโทษ ไม่มีโทษ อะไรควรปฏิบัติ ไม่ควรปฏิบัติ อะไรเมื่อทำ จะเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ อะไรเมื่อทำ จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขชั่วกาลนาน ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนทรมานปัญญา

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้รู้จักเข้าหาสอบถามสมณะหรือพรหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีปัญญามาก

จะเห็นได้ว่า ในสูตรนี้ แม้จะกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้า แต่ก็เน้นที่การกระทำในปัจจุบัน โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นประจำ เป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ปรุงแต่งลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงแก่ผลจำเพาะแต่ละอย่าง

ทั้งนี้ ไม่ใช่เป็นอานิสงส์เพื่อชนิดที่ว่า ทำกรรมดีอะไรครั้งเดียว เช่น ให้ทานครั้งหนึ่ง ก็มีผลมากมายไม่มีขอบเขต จะหวังเป็นอะไร ประารถนาได้อะไร ก็ได้ก็เป็นอย่างนั้นหมด ซึ่งถ้าเน้นกันนัก ก็จะทำให้คนมุ่งแต่จะทำบุญกรรม แบบฝากเงินในธนาคารเฉยไว้ ไปรอรับดอก เบี้ย หรือแบบคนเล่นลอตเตอรี่ ที่ลงทุนทีหนึ่ง หวังผลกำไรมหาศาล แล้วเลยไม่ใส่ใจกรรมดีชนิดที่เป็นความประพฤติปฏิบัติทั่วไป และการดำเนินชีวิตดีงามประจำวันอย่างที่เราได้กล่าวไว้ในสูตรนี้^๓

รวมความว่า สาระของจุฬามณีวิภังคสูตรนี้ ก็ยังคงยืนยันหลักการสำคัญที่ว่า การนึกถึงผลกรรมที่จะได้ประสบในชีวิตภพหน้า ฟังเป็นไปในลักษณะของความมั่นใจที่อาศัยกรรม คือคุณภาพจิตใจ และคุณภาพแห่งความประพฤติ ที่ตนมีอยู่ในปัจจุบันนี้เอง และการได้รับผลห่างไกลเบื้องหน้านั้น มีลักษณะที่สืบทอดต่อเนื่อง ออกไปอย่างมีความสัมพันธ์กันได้ตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

หลักสำหรับวินิจฉัยในเรื่องนี้ อาจพูดสั้นๆ ได้แนวหนึ่งว่า ความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้า จะต้องเป็นความเชื่อที่มีลักษณะช่วยเสริมธรรมฉันทะให้เข้มแข็งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หากความเชื่อเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้าอย่างใด ไม่ช่วยเสริมธรรมฉันทะ แต่กลับเป็นไปในทางส่งเสริมโลภะหรือตัณหา ถ้ายาวเดียว ก็พึงเข้าใจว่า ความเชื่ออย่างนั้น เป็นความเชื่อที่คลาดเคลื่อน และควรได้รับการแก้ไข

[คัดจากหนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พ.ศ. ๒๕๒๙, หน้า ๑๙๘-๒๐๔ (**พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย**, พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๒๗๙-๒๘๔)]

เชิงอรรถ

- ๑ พระสูตรต่อกัน ๒ สูตร คือ พาลบัณฑิตสูตร และ เทวทูตสูตร เป็นที่มาสำคัญของวรรณคดีเกี่ยวกับนรก สวรรค์ สัมย์ต่อมา (ม.อ.๑๔/๔๖๗-๕๐๓/๓๑๑-๓๓๓ และ ๕๐๔-๕๒๕/๓๓๔-๓๔๖), เอ่ยชื่อนรก ๓ ชุม (ม.ม.๑๒/๕๖๕/๖๐๘); การไปเกิดในเทวโลกและอายุเทวดา (เช่น อัง.จตุกก. ๒๑/๑๒๓/๑๖๙; อัง.ติกิ.๒๐/๕๑๐/๒๖๙, ๒๗๓; อัง.อัญจก.๒๓/๑๒๓-๕/๒๕๗-๒๖๗; ๔๙/๖๓, ๖๖; ๑๒๕-๖/๒๔๓-๘; อภิ.วิ.๓๕/๑๑๐๓-๗/๕๖๖-๕๗๒) และฟังดูเรื่อง วิญญาณัญญิตี ๗ และ ลีตดาวาส ๙ (เช่น ที.ปา.๑๑/๓๓๕/๒๖๕; ๓๕๓/๒๗๗; ๔๓๕/๓๑๑; ๔๕๗/ ๓๒๙; อัง.สตตก. ๒๓/๔๑/๔๑; ๒๒๘/๔๑๓)
- ๒ เช่น อัง.ปญจก.๒๒/๒๑๑-๗/๒๘๑-๔; ๓๔/๔๑; อัง.เอภาทสิก.๒๔/๒๒๒/๓๗๐
- ๓ ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๔ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๒๑) “ปัญหาเกี่ยวกับแรงจูงใจ”
- ๔ ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๕ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๒๒) “ความสุข”
- ๕ ครัทธาที่ออกผลเช่นนั้น ต้องอาศัยความเชื่อมั่นในท่านซึ่งเป็นผู้นำแห่งการดำเนินชีวิต อิศระด้วยปัญญา คือ **พระพุทธเจ้า** เชื่อมั่นในคำสอนของพระองค์ คือ **พระธรรม** เชื่อมั่นในชุมชนผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น และประสบความสำเร็จในการมีชีวิตที่เป็นอิสระเช่นนั้นด้วย คือ **พระสงฆ์** รวมเรียกว่า ครัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๑ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๑๘) “ชีวิตและคุณธรรมพื้นฐานของอารยชน”
- ๖ เรียกอีกอย่างว่า สุกสูตฺร, ม.อ.๑๔/๕๗๙-๕๘๗/๓๗๖-๓๘๕
- ๗ เนื้อหาของสูตรนี้ เป็นการตอบปัญหาของสุภมาณพ ซึ่งเป็นคนวรรณะพราหมณ์ การที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่สุภมาณพอย่างนี้ มองในแง่สัมพันธ์กับศาสนาพราหมณ์ มีข้อสังเกตอย่างน้อย ๒ ประการ คือ **ประการแรก** เป็นการแย้งต่อคำสอนของพราหมณ์ที่ว่าพรหมเป็นผู้สร้างผู้บันดาลชีวิตมนุษย์และทุกสิ่งทุกอย่าง โดยให้มองอย่างใหม่ว่า การกระทำของคนนั่นเอง เป็นเครื่องสร้างสรรค้ปรุงแต่งชีวิตของมนุษย์ **ประการที่สอง** ตามพิธีกรรมของพราหมณ์ เช่น การบูชาขัญญ ผู้ประกอบพิธีและถวายทักษิณาแก่พราหมณ์ จะได้รับผลานิสงส์มากมายมหาศาลชนิดที่จะมองไม่เห็นความสัมพันธ์โดยทางเหตุปัจจัยกับสิ่งที่กระทำนั้นเลย การตรัสผลของกรรมตามแนวแห่งสูตรนี้ เป็นการสร้างความเข้าใจอย่างใหม่ในแก่นนั้นด้วย

